

1934 Heden 2 September 1934, een regenachtige Zondag zonder bezoek, begon ik dit oude boek te beschrijven. Hennie speelt op de piano en de kinderen zijn zoet aan 't spelen in de achterkamer. Ze maken een tunnel van stoelen en men hoort ze niet. Hennie is 30 jaar geworden [26 aug], ikzelf ben 40 en Anja en Aalf zijn 5 en 3. Anja is gauw jarig [18 sept] en wordt dan 6.

Een mooie zomer ligt achter de ons. Ik was in Dover en Boulogne gedurende Juni en Juli om het Kanaal te onderzoeken met de "Oceaan" en Hennie was gedeeltelijk bij de Charltons in Derby [oom Lesly en tante Micky] en gedeeltelijk bij Piet [oudste broer]. De kinderen waren eerst onder de hoede van Johanna Eykelboom (tante Johanna) en Suze Weltevreden, ons dienstmeisje uit Den Briel. Later gingen ze mee naar Hefswal [boerderij oom Piet]. Eindelijk weer allen verenigd in het nieuwe huis Stalpertstraat 33.

Dit wordt geen dagboek. Het wordt een soort fotoalbum, een vastlegging van zaken welke niet vergeten mogen worden. "Brengt al de tienden in het schatshuis".

Opa (R.O. Elema, 1829-1912) [Roelf Onno] een klein stevig kereltje met een ringbaardje en een harde stem woonde naast de toren van Uithuizermeeden. Hij was kerkvoogd en verzuimde nooit des Zondags naar de kerk te gaan met grootmoe. Hij was de oudste van 9 kinderen en woonde in zijn jongensjaren op Hoogwatum. Zijn vader was een lange man. In het maatschappelijk leven een zegen, doch ook gezegend in zijn arbeid en zijn nageslacht. Er bestaat een gedrukte lijkrede over hem van Ds Pabus Cleveringa. In de Staatboeken van opa vond ik herhaaldelijk boekingen als: "van Vader gekregen f 1000,-, van Vader geleend f 10.000,-, enz. Als jongens gingen Opa en zijn broer op het ijs in de Eems lopen en geraakten zoo in nood. Met zijn broer Tonnis (van Kolhol) kon hij op zijn ouden dag geweldige verhalen opzetten over stoeipartijen, strenge winters, abnormale oogsten, enz en de kamer daverde dan van de krachtige stemmen. Grootmoe mengde zich daarbij maar niet in 't gesprek. Op visites ook had men mannen- en vrouwengesprekken en slechts zelden was er een onderwerp dat beide, zoowel mannen als vrouwen, interesseerde. De Elema's waren zeer aan elkaar gehecht en een algemeen geacht en rechtschapen boerenras.

Grootmoe was een dik menschje, beschaafd en goed. De invloed die van haar uitging was zeer groot. Opa kon wel eens wat hard praten, maar zij bezat het opvoedend instinct, waardoor alles rondom haar harmonisch was. Haar oordeel behoefde ze nooit te zeggen. Iedereen wist hoe en wat zij dacht, n.l. alleen dat wat recht, goed en christelijk was.

Wij, kleinkinderen, kwamen er elken middag eten. Thuis was het een vrijgevochten troep, gezond, zonder veel vijven en zessen en ook zonder godsdienst. Onze ouders hadden de "preekventen" vaarwel gezegd. Al dat geharrewar over voorbeschikking, eeuwige verdoemenis, helsche verschrikkingen als straf op de zonde lag de gezonde boerenaard weinig en men kan het geslacht onzer ouders geen schuld geven als ze de twistlustige en stijve dominees niet langer als voorgangers beschouwden. Ze hadden het heele "platteland" in schapen en bokken gescheiden. Aanvankelijk was de doleerderij zoo sterk dat de geloovigen zomaar op de grindbulten naast de weg knielden. Onze grootouders hielden nog oprecht vast aan God's woord en wij kleinkinderen geraakten daardoor diep onder de indruk. Wij moesten voor 't eten bidden. Wat we moesten bidden werd niet nader aangediend. We moesten "stil wezen". Opa ging achter zijn pet en grootmoe vouwde de handen. Door de groote toewijding en eerbied waarmede dit geschiedde, begrepen wij uitstekend de bedoeling en er was geen van ons, zooals van onze neven en nichten, die niet vroom werden. Dit deed het zwijgend voorbeeld. Herman Coolman, mijn neef, raakte zijn "ka" kwijt en vroeg onzen Lieven Heer om de ka toch terug te mogen hebben en ziet, naar buiten gaande vond hij twee nieuwe. Ik heb nooit personen zoo oprecht en innig gemeenschap met God zien zoeken als wij kleuters van 6 tot 8 jaar bij grootmoe en opa.

Soms kwam de dominee een bezoek brengen bij opa, zijn beste kerkvoogd, Hij galmde dan over allerlei bijbelsche zaken, waar behalve opa en grootmoe niemand naar luisterde. Wij kinderen keken scherp en begrepen de vroomheid der grootouders en de bliken vertooning van de dominee. Ook dat de grootouders nog uit traditie aan den dominee hingen, hoewel hij 't niet waard was.

Opa kon tijden achterelkaar zitten staren met groote open oogen, terwijl hij af en toe met diepen

eerbied “ja” zegde. Waar hij dan aan dacht? Waarschijnlijk aan zijn gezond lang verleden, aan zijn goede jeugd en ouders, aan God, die alles goed maakte en aan de dankbaarheid die zijn gemoed vervulde. Wij vonden dat heel gewoon en beschouwden hem als aartsvader Abraham of Jacob, sprekende met God. Mij thans nog die diepwegkomende “ja’s” herinnerende, komt mij dit nog steeds als iets buitengewoon groots voor.

Anne. Mijn zuster, eenige jaaren ouder dan ikzelf. Zij nam mij mee naar school. Moeder had mij een zware bruine overjas gemaakt “op de groei”. Ik kon de jas nauwelijks dragen en hij was ondragelijk warm ook. Bij Job Fox waren vrouwen aan ‘t muuren boenen: “Gaaf dei veur ‘t eerst noa schoul?” “Joa!” “Is ‘t een ventje of ‘n moagtje?” Door de lange bruine jas konden ze dat aan mij niet zien.

Bij slecht weer liep ik lange einden onder Anne’s keep [cape]. Anne was mijn trouwe hoedster in de eerste schooljaren, maar later liepen we veel alleen, omdat zij naar naailes moest ‘s avonds. De kleine beenen moesten heel wat afleggen. ‘s Morgens en ‘s avonds ½ uur en tusschen de schooltijden naar Grootmoe en Opa, dat ook zo’n 20 minuten was. Per dag liepen we dus bijna 2 uur. We verbeeldde ons dat wij daardoor dikke sterke beenen kregen.

Anne was degene op wie de mantel der godsdienstigheid zou vallen, de mantel die overgrootvader van Hoogwatum en Opa en Grootmoe gedurende hun lange aartsvaderlijke levens met groote waardigheid bekleed had. Anne was moedig in tegenspoed. Bovendien bezat ze respekt. Lammert Sikkinga of ... gu.t ?? had de duivel gezien bij het snaphekje. De heele school geloofde hem en rilde. Niemand durfde dat paadje door ‘t snaphekje meer langs behalve Anne. “Ik wil die duivel wel eens zien, had hij ook bokkepoten? of had hij schapepoten?” Ze maakte het belachelijk en wèg was het spook. “Anne vanne Veene” werd door alle kinderen gerespekteerd.

‘s Morgens in de vroege - wij moesten vroeg opstaan, omdat de school vroeg begon en we ½ uur moesten lopen - bleef ze vaak lang met opgetrokken knieën onder de nachtpon zitten dromen op een stoel. Er was dan geen beweging in te krijgen. Spelen was heer ‘fort’ niet. Meer mijmeren en lezen. Ik probeerde vaak haar achter de kachel weg te krijgen, doch vaak lukte dit niet, of zoo het al lukte, dan speelde ze toch nog niet met hart en ziel.

Toen ze 16 jaar was werd ze al boerin op polderplaats (mijn vader had twee boerderijen, één op Hefswal, de ander op de polder) [er recht tegenover, Eemspolder]. Mijn broer Roelf werd daar boer. Anne maakte volgens Roelf niet veel van de huishouding. Ze las maar en liet het werk aan de meiden over. Toch had ze het er wel gezellig weten te maken met prenten en kleeden. In de eenzaamheid dacht ze veel na en groeide zij op tot een zelfstandig, krachtig karakter, waar ik zeer veel ontzag en genegenheid voor kreeg. Gösta Berling’s [schrijfster] Ingrid maakte ze voor ons levend en er ging veel goeds van haar uit. ‘s Avonds kwam ze geregeld bij ons op Hefswal. Dit was haar dagelijksch verzetje. Ze was dan uitgelaten en liep bij mooi weer vaak over de bovenrichel van een ijzeren hek. De arbeiders en meiden vonden dit belachelijk. Ze leefde met haar boeken niet in Groningen maar ergens tusschen nimfen en Ingrids en zong waarschijnlijk wel eens terwijl ze op een mooie avond naar ons toeging. Ook rende ze wel eens uit pure levenslust, of verzamelde zij papavers uit het koren. Iemand betrapte haar zelfs terwijl ze balanceerde op een rail van de spoorbaan!

Er kwam dan ook een oude marskramer bij moeder die meewarig zei: “wat is ‘t toch treurig met joen dochter hè?” Mijn moeder werd vreselijk nijdig op de man nadat ze begreep dat “men” Ann voor halfgare begon uit te maken.

Anne kon in onze oogen alles, fransche thema’s, sommen, opstellen maken, enz. Nooit kwam men bij haar vergeefs om raad en steun. Ze was goed en wijs, mooi en sterk en groeide geestelijk ver boven haar soortgenooten uit. Mijn moeder beschouwde haar toen reeds als de eenige waarmede ze het over betere dingen kon spreken. Samen wandelden ze vaak in de zomeravond en het dagelijksche viel dan weg. Anne had alleen groote gedachten, gedachten zooals ze moesten zijn, nobel, wijsch, nooit klein. Mijn moeder had die gedachten steeds gekoesterd en opgeplakt en neergeschreven [zie doos], doch nimmer met de mond geuit. Nu hoorde zij die uit de mond van haar eigen kind, dat nog nauwelijks volwassen was.

Roelf was een meisjesgek met veel kornuiten. Anne was een schoonheid, die herhaaldelijk gevraagd werd, maar steeds ‘neen’ zei. Ze hoorde niet tot het slag, maar was toch innemend. Haar vriendinnen vlogen niet zoo hoog. Het geheim kwam uit. Ze had zich in ‘t geheim verloofd met Bob Eykelboom, zoon van een aannemer bij de Noord-oosterlokaalspoorweg. Zeer romantisch natuurlijk. De knappe

jongen was geen boer, kwam uit den vreemde, was hardnekkig en brutaal veroverend, kon goed pianospelen en dansen. “Ga niet weg, of Anne van Veen moet eerst zeggen dat ik gaan moet”, antwoordde Bob. En Anne zei het niet.

Eenige weken later ging Bob naar Mexico. Niemand van ons had hem gezien, behalve moeder die toen in het ziekenhuis lag. In Mexico! Romantisch bij de vleet. Bob reed per paard langs het Titicacca Meer, werd door roovers overvallen, werd in ‘t hoofd geschoten, sliep onder de boomen of in leemen hutten der Indianen, maar van trouwen kon niets komen [mijn 2 beeldjes] Geen vaste woonplaats en niet genoeg verdienste. Hij was ook nog maar 22 jaar.

Anne smachtte weg. Eenzaam op de polder, vooral de lange winters. Ze groeide hoe langer hoe verder weg van haar vriendinnen, wilde trouw blijven op de feesten en het eind van dit alles was, dat ze ziek werd. Ze kreeg een wonde in de rug, die maar niet wilde ophouden met etteren. De dokters zeiden: “beenderentuberculose”.

Mijn moeder schrok vreeselijk. Nooit was tuberculose in onze familie voorgekomen. Ze ‘rose in rebellion’ en vocht als het ware dag en nacht. Ze wist van geen toegeven. Doktershulp baatte niet. Eindelijk met een speciaal soort zalf gelukte het (Winsummerzalf). Anne bleef echter onvoldaan en ging naar den Haag op de Kookschool. Verder leeren was steeds haar wensch geweest. Ze bleef eenigszins sukkelen, nu eens met de ingewanden, dan weer met wat anders, maar bleef knap en jong. Alle mogelijke poespas moest gegeten worden, iets waar ik haar om uitlachte.

Eindelijk zei ze: “Ik ga naar Bob”. Er was geen houden meer aan. Ze was 21 geworden en ging zonder mankeren haar verloofde achterna. Bob was intusschen naar USA verhuisd en had daar eenig werk. De oude wonde in haar rug was weer begonnen, maar niets kon haar stoppen.

Ik zie nog die reusachtige koffer, waar alles ingepakt werd. Jurken en ondergoed en ook veel dekens. Deze laatste voor kennissen die daar altijd naar vroegen. Men scheen in Amerika geen dekens te kunnen krijgen. ‘Unheimisch’ naderde de dag van het vertrek. Een der laatste dagen kreeg ik een ruzietje met Anne en stijfhoofdig als ik toen was besloot ik haar te straffen door niet mee te gaan naar het station. Ik heb dit werkelijk niet gedaan, ging op de fiets naar Uithuizen en prees me gelukkig de dans ontsprongen te zijn. Nooit vergeet ik hoe bij Dingweg de trein juist voorbij ging en Anne daarmee verdween. Alleen, jong, totaal onervaren de wijde wereld in. Ik schaam me nog en Anne heeft het zich aantrokken dat ik geen afscheid had willen nemen.

Ooms en tantes, neven en nichten. Wij kenden alleen maar de familie van moeders kant. Die van vaders kant boezemden ons minder belang in, omdat zij allen ouder waren. Daar had je bv. oom Johans - waar ik naar genoemd ben. Hij had een ringbaardje, was verlegen, rookte zijn lange kalken pijp en zei: “je, je” in plaats van ja. Kinderen had hij wel, maar die waren lang volwassen.

Oom Aalje en tante Okje kenden we beter. Ze hadden 6 zoons, geen dochters; allen sterke, wilde knapen met wit of rood haar. Geertonno [van Hoorn], geerthond - was van mijn jaren, maar sterker. Ik was niet zo ‘fijn’ in werkelijkheid, maar men vergeleek hem altijd met mij en dan kon ik het niet winnen wat postuur betref. Later veranderde dat en bleef hij klein, terwijl ik nog door bleef groeien tot mijn 25ste jaar. Hij was met 17 al volwassen. Oom Alje was hard. “Weet je wel wat je doet?” vroeg grootmoe aan haar oudste dochter Oktje. “Die van Hoorns zijn zo hard” Oktje antwoordde: “Ik wil ook niet een zachtlapje hebben”. Ze heeft haar Aalje dan genomen en 6 harde zonen ter wereld gebracht, het “hoornvee” genaamd.

Wat zeg ik van 6 harde zonen, terwijl één er van ‘Job’ toch anders was? Oom Alje zei van Job “Job is ‘n vieg!’ [paardevijg] (een slappeling zonder botten). Inderdaad leek Job daar veel op. Als hij je de hand gaf lachte hij breed en zijn rood hoofd met geel haar glom van de groene zeep. Maar hij dacht er niet aan om de toegestoken hand te drukken. Dat moesten wij maar doen. Dat hand geven aan Job was een griezelige gebeurtenis. Een dikke zware hand werd een eindje opgelicht en die moesten wij dan knijpen. Mijn broer Piet had een tijd waarin hij veel woorden omdraaide. Job toen Bok-ai en die naam heeft Job steeds behouden. Job toonde nooit rancune en had zoo zijn eigen moppen. Eens kwam hij van Uithuizen bij ons aan en toen mijn moeder informeerde wat hij daar gedaan had, zei hij: “Ik was wat kwiet wezen!” Datgene wat hij kwijt wilde wezen bleek zijn stroogele haar te zijn. Hij moest bulderend om die mop lachen.

Job’s oudste broer, Kneels was rood van haar en beiden konden geen vrouw vinden. Oom Alje erfde veel en trok van Stitswerd naar Roodeschool, de jongens achterlatend op Suydwenda met een

huishoudster, Hika Vlieger, een hollandsche. Hika kon zoo teemend mooi praten en hoewel lang niet van hun koaf, werden beide broers verliefd op haar, hetgeen zij juist wenschte. Zij koos Knelis en van dien tijd af was Job in vijandschap met hem. Kwamen Knelis en Hika later, toen Job al bij oom Alje op de boerderij te Roodeschool was op visite, dan ging Job de heel dag slapen in 't hooi.

“Suydwenda”, het oude kloostergoed te Stitswerd, vlak aan de oude Delt gelegen, was een slechte boerderij. De grond was harde knikgrond zonder vruchtbaarheid. Achttien jaren heeft oom Aalje daar gewroet met die paarden voor de ploeg en slechts een jaar behoorlijk vruchten gehad. Zoo grond, zoo boer! Wij hadden een vruchtbare plaats met zachte zavelgrond en wij waren misschien daardoor zachter. Eindelijk kreeg oom Aalje de erfenis en de boerderij in het vruchtbare nieuwe land van Roodeschool, maar het harde knik- en roodoornachtig karakter heeft hij tot zijn dood behouden.

“Suydwenda” is de plaats waar de kloosterling van Rottum levenslang in de kelder werd opgesloten, omdat hij tegen de kruistochten dorst te prediken.

Bij wijze van tegenwicht hield oom Aalje van borduren (NB!). Hij borduurde veel pantoffels. Zijn zoons heeten thans “het hoornvee”. Mijn moeder zei van hem: “zij bersten allemaal van gezondheid”. Ze weten zich wel te redden en staan bekend als goede boeren, wiens ja, ja is en neen, neen. Onno, een ware ijzervreter, laat zich heel volgzzaam leiden door een zwak vrouwtje met veel verstand.

Tante Martje, de zuster van moeder is getrouwd met Piet Coolman. Zij lijkt sprekend op grootmoeder, zacht en opgewekt. Een allerliefst oud menschje. Oom Piet is zoo doof als een kwartel, slim en berekenend. Ze woonden op het Oudeschip op de boerderij, waar vroeger grootvader gewoond hadden vlak aan Tjarriet. Hier spookten de witte wieven. Als kinderen kwamen we daar veel en speelden dan met Ruurd, Roelf, Koos en Herman. Later groeiden we wat uit elkaar.

Van vaders familie merkten we niet veel. Oom Johans kwam wel eens en zei dan jè, jè. Hij was, geloof ik, erg zacht en verlegen. Anders was de oudste zuster, tante Anje, die getrouwd was met Siewert Toppinga op Roodeschool. Die was flink en machtig en verreweg de baas van de dikke joviale Top. Zij hield de heele boerderij gaande en oom was maar wat jolig.

Derk mijn vader was de jongste. Ik zie de begrafenis van mijn vader nog voor mij. De groote binhuis van Hefswal was vol waardigen in 't zwart gekleede ooms en tantes. Tante Anje kon zich onmogelijk goed houden. Zij had lutje Derkje als kind moeten opvoeden en nu ging hij haar nog voor!

Wij ontvingen veel bezoek en gingen ook vaak op bezoek. Steeds met paard en wagen. Soms uren ver weg. Wij vonden dat altijd fijn en leerden zoo de streek goed kennen. Van elke boerderij wisten we wie daar woonde, tot welke familie die behoorde, welke historie er aan vast zat, enz. Wie kan zich iets mooiers voorstellen dan een gezond ras boeren, wonende in een vruchtbare, rijke en mooie streek, ieder in zijn eigen plaats. Die plaatsen zijn niet louter boerderijen, het zijn industrieën (?), die elk hun eigen karakter en historie hebben en elk afzonderlijk vertellen van leven en dood, vreugde en rouw, maar bovenal van een alles overstemmende arbeidzame, opgewekte en gezonde geest. Hoe groot waren die boerderijen in onze oogen. Enorme schuren, gangen, kamers, tuinen. Onuitputtelijke schuilhoeken om verstoppertje te spelen of te ravotten. We klommen in de hooivakken en gleden er af, maakten hollen. Laat me hier maar niet vertellen van het plezier dat we in de boerderij hebben gehad. Iemand die niet uit de streek komt kan zich dat niet voorstellen. Eindeloze speelmogelijkheden en een eindeloos aantal speelmakkers en broers en zusters.

Er waren natuurlijk uitzonderingen onder de boeren. Vaak ongetrouwd gebleven broers en zusters, of wel kinderloos en eenzaam geworden paren. Daar had je op de polder de “sporreltjes”, een stuk of drie broers die samen hardwerkend oud werden en zich afzonderden, de “paarden”, een stel oude friesche zusters, die geen mannen gekregen hadden, enz. Maar de rest was normaal met bepaalde familie eigenschappen, die men wel kende en die nu eenmaal een soort recht van bestaan hadden. Overigens moet gezegd worden dat alle geesten vrijwel “gleichgeschaltet” waren. Bekrompenheid, verlegenheid, enz. werd met onbarmhartige spot aangewezen. Er was geen tusschenweg, men moest meedoen, of men stond geheel afzonderlijk. Iedereen deed an ook mee en het aantal “sporreltjes” of hoe ze meer mochten heeten was zeer gering.

Wij woonden op de “Hefswal” (=zeewal) aan de zuidzijde ervan, waar de bodem zavelig en hoog was. Ten noorden van de weg was het laag en kleiig. Van Uithuizen komend woonde eerst Berend Wiersum - Berend Neus geheeten vanwege zijn groote voorgevel -, dan Elings, vervolgens wij en dan Zijlker. We kwamen daar weinig omdat niemand van hen jonge kinderen had. Berend Neus is nu een vriend van mijn oudste broer Piet. Elings is ook van dezelfde leeftijd. Zijlker was van de jaren van mijn

ouders. Hij leefde nogal rijk en hield veel van uitgaan. Zijn vrouw was een Huizinga, verwant aan het bekende 1ste kamerlid J. Berends Westendijk. Men heeft de oude Zijlker in een krankzinnigengesticht weten te stoppen omdat hij te veel verteerde (Zij hadden meer dan genoeg geld!) Hij kwam op een dag bij mijn moeder en sloeg zich lachend op de knieën: “Nu moet je eens begrijpen, wat ze met mij willen doen! Ze zeggen dat ik niet goed bij mijn verstand ben en dat ik opgesloten moet worden! Is het niet om te brullen van het lachen!”

Het lachen heeft hij verlerd. Nooit is hij weer uit het gesticht teruggekomen.

Mijn moeder vond dit iets vreselijks. Hoe de naaste familie zoo iets kon doen en hoe een dokter (ook familie) zich er toe kon laten leenen. Zij vroeg veel later aan de oude schommel Terentje Huizinga, een zeer waardige matrone overigens, of het toch wel zoo noodig geweest was om Zijlker te laten opsluiten wegens zijn “kwaal”. “Oh”, zei Terentje met groote tranen in de oogen, “men weet ook ja niet altijd waar de grens is”.

De beroemde J.Bs. Westendijk was een buurman op de polderplaats (waar Roelf nu woont). Toen Roelf eens uit de grap de scheidenslijn tusschen J.Bs boerderij en ons ging uitzetten achter de dijk, bleek dat wij sinds de aanleg van de dijk benadeeld waren ten beste van JBs. Het scheelde een heel stuk. Het is toen veranderd geworden. Stel je voor dat de lange lijn, steeds verder verlengd wordende, hoe langer hoe meer van ons gebied had afgesneden, naarmate de kwelders groeiden!

Ten tijde van mijn vader was onze plaats ongeveer 5 km lang, nl vanaf de “oude dijk” tot aan de “Eemsdijk”. Daarop staan de twee boerderijen, de een is nu van Piet, de ander van Roelf.

Uithuizen

Jo'tje was bestemd om te leeren. De ouderen mochten na 12 a 15 jaren thuis in de boerderij blijven. Anne had graag verder geleerd, maar haar wachttten reeds vroeg belangrijker taken en een meer originele weg om tot kennis en ontwikkeling te geraken. Hoe heeft het jochie van 12 gebruld toen hij naar Uithuizen moest op de Fransche School. Hij moest een jaar inhalen in 14 dagen (in zijn 14 dagen vakantie) en dat lukte maar half. Wèg was de gouden vrijheid en de kameraden, wèg de onbezorgde jeugd. 's Avonds moest hij sommen maken uit “Hoeveel en Waarom” en fransche thema's maken. Als A een weg aflegt in 10 uren en B in 5 uren en C in 12 uren en de een komt 12 min. eerder aan, terwijl B 30 minuten later aankomt dan C enz., enz. Niemand thuis kon mij daarbij behoorlijk helpen. Mijn vader deed zijn best en Anne ook, maar het oplossen van die sommen is nagenoeg bovenmenselijk. Ik zou het nu nog nauwelijks kunnen doen, indien ik de algebra niet machtig was. Oh, die dagelijksche marteling op de “peerdenvillersschool”. Ik werd klein en verdrietig, kreeg een rond ruggetje en kwam bijwijlen heftig in verzet. De kameraadschap was zoekgeraakt. Wij waren ruw en meedoogenloos geworden onder het harde regime van meneer van Dijk, een soort blonde Alva met een geitesik. Stuursch, hardvochtig, bijtend. Eens op een voorjaarsdag zou er een schoolreis zijn naar Amsterdam. Twee dagen. Met de eerste trein weg, dan slapen in Amsterdam en de volgende dag met de laatste trein terug. Het was zoo onwijs overladen dat we doodop terugkwamen. 's Nachts hadden we in Amsterdam geen van allen behoorlijk geslapen in 't goedkoope volkslogies (zonder bovenwanden) en we moesten alles zien, 't museum, artis, enz. Toen ik uit de trein stapte zag ik allerlei gezichten, trams, treinen enz. op mij afkomen. Het was toen 1 u 's nachts en om half negen moest ik weer in de school zijn. Zoo was de heer van Dijk. Ik voelde mij er zeer dom en minderwaardig. De poëzie van het dorpsjeugdleven was plotseling verdwenen en ik werd afgebeuld. Mijn moeder had erg medelijden met mij. Zij kookte de lekkerste hapjes en wist allerlei te bedenken. Vaak was ze om mij bezorgd, maar zei het niet. Ik werd ziek, maar met de vakantie raakte ik daar weer bovenop. Wat toch een noodeloos getreiter hebben die schoolvossen mij laten ondergaan. Het was een schande.

Eens had ik een onbenullig iets uitgehaald. Ik werd gestraft. Ik mocht niets meer zeggen, geen werk meer inleveren, ik mocht zitten, maar niets meer doen. Overgevoelig als ik toen reeds door het systeem was geworden, kon ik daar als jongen van 13 jaar niet tegenop. Het was een verfijnde moordende kwellung en voelde mij ongelooflijk verdrietig. De meester triomfeerde dagenlang bij dat gericht. Thuis hilde ik, totdat ik naar bed ging. Dit heeft zoo eenige dagen geduurd. Toen schreef mijn moeder een rake brief en kwam het weer terecht. Wat hebben die misselijke vossen mij toch mishandeld. Van een fleurig vroolijk boerenjongetje dat altijd met volle ijver speelde, maakten zij een schuw, bleek en zielig jongetje die zijn weg niet meer recht kon houden!

Warffum

Was een verademing (HBS 3-jarige cursus). Ik was spoorleerling en moest 's morgens om 7 uur de deur uit en kwam om 7 uur 's avonds weer in. Dan nog een uur of twee drie leeren. In de trein steeds dol plezier met de kameraden. In school steeds nieuwe leeraren, met echte geleerdheid en niet zoo van die vervloekte schoolmeestergeleerdheid. “Ties” Allersma, de wiskundeleeraar van 250 à 300 pond, met een blonde sinterklaasbaard en een rond blozend zacht gezicht. Hij stond bekend als de groote man van de school. Iedereen beefde voor hem, ofschoon hij nooit kwaad was. Alleen uiterst serieus. Hij had een hoogen hoed op en laarzen onder zijn broek (een klapbroek nog wel). Maar deze buitenissigheden kon hij zich veroorlooven. Wij moesten hard voor hem werken en leerden de wiskunde uitstekend bij Ties. Het praten ging hem niet goed af, het was grootendeels dialect. Hij was een goede, zonderlinge man, die onmogelijk een mopje kon vertellen. Toch steeds opgewekt en kalm tot in het oneindige. “Monsieur” was net het omgekeerde, mager en akelig nerveus. Een halfbloed met juffersmaniertjes, die in het geheel geen orde kon houden. Wij hebben hem veel geplaagd. Verder Kramer, de Duitsche tevens Engelsche leeraar, een oude praatvaar, die we allemaal minachtten. De directeur Smit, een vroolijke grijze kleine gentleman met allerlei snaaksche invallen. Geleerd, welopgevoed, innemend en ons begrijpend. Achteraf beschouwd veel te goed voor een gat als Warffum.

Assen

Langzaamaan wordt men een mensch. Ik kwam daar met de eerste een lange broek aan. Directeur Smit van Warffum ried steeds aan de studie in Assen voort te zetten en niet in Groningen omdat wij volgens hem eens wat verder van huis moesten en de school in Assen veel kleiner en gezelliger was. Ook moesten wij de prachtige natuur in en niet steeds klei om ons heen zien. Ik ging dus voor 't eerst in de kost en kwam daar N.B. terecht bij drie oude juffers de dames Küller, voornamelijk Hollandsche juffers van over de 60 jaren. Dat was niet om uit te houden. 's Avonds moest er in mijn kamer gegeten worden zoodat ik niet voor 8 uur met werken kon beginnen. Dat zat zoo! Baron van Reede, een jeugdkenner der oudjes kwam elken dag bij ons eten. Hij kwam dan om 6 uur precies, met een gehuurd wagentje. Hij steeg dan uit, klapte het paard op de rug en schreed dan statig de stoep op. Hij was ongeveer 60 jaar oud, groot, statig met bakkebaarden en een hooge hoed. Een imposante verschijning zonder twijfel en niemand waagde hem uit te lachen. “Mijn familie bestaat reeds 800 jaren, Johan”. Om halfacht kwam het rijtuig weer voor en de koetsier kreeg elke rit een kwartje fooi. Ik zie hem nog wandelen, een sigaar in de mond “voor de kwade dampen”, statig rechtop, ongeveer 2 m hoog met zijn hooge hoed. Iedereen groette hem eerbiedig en hij groette dan sierlijk en minzaam terug. Aan tafel was hij criant vervelend. Hij kwam steeds opnieuw op zijn thema's terug en had nooit iets nieuws. Het was voor een jongmensch, als ik, niet vol te houden om daar elken dag een paar uren te luisteren naar die kwezelarij. Aan fietsen had hij een groote hekel. Vooral vrouwen moesten zich daarmee toch niet ophouden. “Mon Dieu, wat een tijd beleven we toch, tegenwoordig”. “Sst, daar schiet een fiets voorbij, zonder te bellen”. “En dan die vrouwen, die je op de fiets ziet. Is het geen schande? Nietwaar?” “Ik fiets toch immers ook niet!” Hij was goedig en rijk en gaf veel uit om te helpen. “Ik ben de laatste van mijn geslacht, Johan”. “Ik heb nog wel familie, maar die bekommeren zich niet om mij. De Van Reede's zijn een beroemd geslacht geweest, maar aan alles komt een eind nietwaar?” “Men verwijt mij wel, dat ik niet getrouwd ben, maar ik was altijd zoo'n dwaze zonderling en nu is het te laat” “Het kaarsje zal wel uitgaan”. Eindelijk overleed een der oude tantes en zoo herkreeg ik mijn vrijheid.

De tijd in Assen werd toen zeer prettig. Ik was de eerste der klas. We moesten zeer hard werken, maar dat staalde ons en maakte ons solidair. 's Avonds waren we nooit voor 10 uur klaar en 's Zondags schoot er nauwelijks tijd over voor een wandeling.

De natuur in Assen overweldigde mij. Ik wist niet, dat de wereld zoo mooi kon zijn. Elk vrij uurtje besteedde ik om te wandelen of te fietsen. Ik had nog nooit een bosch gezien, noch heide of grond zonder waarde. Ook geen zandverstuivingen en bosschages. Het verveelde mij nimmer en altijd ontdekte ik nieuwe oorden, waar mijn hart de schoonheid opzoo. Sweet seventeen. Welk een voldaan gevoel was het toen alle proefwerken achter de rug waren en van der Ploeg en ik samen wandelden in het voorjaar! De vakantie voor de deur, de wereld prachtig, het werken had resultaat gehad, het lichaam was jong en lenig en de verstandelijke vermogens waren zwaar getoetst en in orde bevonden. Wij traden als op lucht en hadden geen zwaarte meer.

De groote vacaties op de boerderij! De bleekheid veroorzaakt door studie verdween zienderoogen.

Ik fietste dan van Assen naar huis. Dat was een traditioneele tocht door de zomersche landen. Vol gele en roode bloemen was het veld en de vogels kwinkleerden niet beter dan ik het zou hebben kunnen doen. Op de maaimachine, de menwagen, mannenwerk doen bv. schooven opsteken, paarden mennen, 's avonds visschen of stroopen met de broers. En dan de groote menigte menschen in huis, de broers en zusters, alle logées, de knechten en meiden en het vele bezoek. Wat een fleur en werklust. Wat een vroolijkheid en levenslust en hoe goed was moeder aarde! Het was of alles nooit veranderen zou.

Toen kreeg Piet trouwplannen en alles veranderde plotseling.

Piet. Ik heb eens geprobeerd Piet te teekenen, Natuurlijk en profiel! Voor de achterdeuren met als achtergrond de scheefgewaaide eschen en de polder. Scherp omljnd met strakke luchten en Piet opgewekt in nadenken verzonken, turend naar dingen die hij scherp onderscheidt. Het zou een prachtig schilderij worden, maar zoo mans ben ik natuurlijk niet. Misschien wordt het nog eens een foto, het moet nobel, absoluut overzichtelijk en helder zijn. Vincent van Gogh zou hem wel kunnen en willen schilderen. Hij zou ook de achtergrond goed kiezen.

Roelf teeken ik in mijn geest als kijkend op de Noorderdijk over de rijke polder. Die polder bestaat uit sterk gekleurde blokken kool, haver, gerst, karwei, papavers, tulpen. Hij ondergaat de goedheid der volle aarde, de vruchtbaarheid en het wonder der gezondheid. Hard werken en het loon daarop verkregen. Hij kijkt zwaar in gedachten verzonken met de erkennende oogen van mijn grootvader waar hij naar vernoemd is. "Ja, ja". Het leven en de aarde zijn groot en goed. ja, ja!" "Wel Roelf, vroeg Marie, hoe gaat het met de crisis? Heeft die jullie ook al te pakken?" Antw.: "Dan moet er nog heel wat gebeuren!" Dat zal wel nooit het geval kunnen zijn. Er zijn zooveel goede dingen in de wereld, waar de crisis geen vat op heeft, als groeien en bloeien, zaaien en maaien, herfst, zomer en winter, uitvindingen en ontdekkingen, dat daarmede feitelijk alles gezegd si. Roelf is de uitvinder, de techniker, Piet is de scherpzinnige van de familie, de zakenman met helder doorzicht, Roelf is de artiest, Piet de boekhouder. Piet is ook de bijeenhouder der familie, de secure en zorgzame oudste broer, "der keerlen God" omdat hij buitengewoon bemind is bij zijn arbeiders. Hij heeft een hoog en nobel karakter, sterk, taai en goed. Beide zijn een bron van rust en evenwicht voor het jongere deel der familie, dat de wereld in trok en geheele andere banen zocht en vond. Zij staan als de beide boerderijen op de vlakke, flink, onvervaarlijk, grootsch en gezond. Toevluchten bij kille winden en armzalig makende gedachten. Houd je boerengezondheid in eere. Zuig het op als je het mocht kwijt zijn. Je bent altijd welkom.

9 Nov. 1934 Vanavond kwamen de broers en zusters weer tezamen op moeders verjaardag. Dat was vroeger zoo toen zij nog leefde en die gewoonte hebben we gehouden. Zoo heel geregeld komen de Hagenaars niet meer. Anne komt natuurlijk nooit omdat die heelemaal in San Francisco zit. - Geregeld komen Piet, Roelf, Agaat, Smedema, Marie en J.Dijkstra bij elkaar. Vandaag is 't bij Piet in de groote binhuis. Eigenlijk niet goed, dat ik er niet tusschen zit. Maar de werkzaamheden houden mij hier vast. Zooveel plannen moeten verwezenlijkt worden, dat ik mij de tijd niet gun iets anders te doen. Haast U langzaam is beter.

Vroeger kwamen we altijd in de Noorderstationsstraat 37 te Groningen bij elkaar. Het huis was dan vol chrysanten en de stemming prima. Moeder had veel gebak en lekkers in huis en voelde zich dan omringd door de zoons en dochters, die allen welvarend en gezond waren. Ze was geheelonthoudster geworden en dronk niet en schonk niet de alcohol omdat hij verderf bracht. Het was echter niet verboden eenige fleschen mee te nemen, zoodat op die manier de huiswet werd ontdoken. Menig grapje moest daarover gewisseld worden.

Van 1914 tot 1926 woonden wij in dat mooie huis. Het tuintje steeds prachtig in orde en de ooms, tantes en neven en nichten die naar stad moesten kwamen steeds gaarne een praatje maken in onze gezellige voorkamer. 's Avonds kwam JD de schilder vaak bij ons. Ook ik had dan wel bezoek of Tine en er werd gemusiceerd of gelezen. Het was een gelukkige tijd voor ons allen. Des winters studeerde ik te Delft, maar zorgde steeds zoo weinig mogelijk daar te zijn. De zomers was ik steeds 6 à 7 maanden te Groningen en ook de wintervacanties rekte ik zoo lang mogelijk. Ik studeerde dan thuis in de tuin of in de huiskamer en dat ging best. Marie was op de teekenacademie en Tine op 't Gymnasium. Het was een heel ander leven als op de boerderij maar voor ons prettiger. Ik zeilde veel te Paterswolde en maakte ook zelf booten.

Het voornaamste dat wij daar hebben meegemaakt is het volgende:

Het was Meikermis 1921. Alles was in volle fleur. Ik was al in Drente als provinciaal ingenieur en kwam heel vaak thuis. Op een avond komt een groote zware man bij ons het hekje binnen en belt. Ik doe de deur open en Tine achter mij aan. Hij zag er abnormaal uit met een breedgerande hoed en we dachten dat het een kermisklant was. "Is dit moeder van Veen's huis en is dit Johan en is dit mijn zuster Tineke?" vroeg de reus. Ik begreep dat dit Bob Eykelboom moest zijn, die wij in Amerika waanden en nog nooit tevoren gezien hadden. We schrokken zeer en vreesden dat hij onverwacht overgekomen was omdat het misschien met Anne niet goed ging. Hij was zelf aangedaan en zei niet veel. "Anne loopt daar", zei hij. En daar kwam een modieus gekleed dametje met een leger des heilshoedje op en grijze schoentjes aan naar ons hekje gelopen met een gezicht, dat ons nauwelijks meer bekend was. Ze was mooi en voornaam. Bovendien allerliefst en zei slechts heel weinig. Binnen zat moeder, die het al in de gaten had. Hemel, dat was een wederzien. Totaal onverwacht waren ze overgekomen, na ongeveer 12 jaar weggeweest te zijn en daar zaten nu die twee, waarover wij zooveel gehoord hadden. Anne had trouw elke week lange brieven geschreven. Zeer interessante brieven die zomaar uit de pen waren gevloeid en overvloedig van geest, liefde en wijsheid. Zij had op haar heenreis naar Amerika haar oude kwaal weer gekregen, mocht daarom niet worden binnengelaten in Amerika. Bob had een Scientist in de arm genomen en met diens hulp was het gelukt. Oh, al die wonderverhalen uit Amerika, al die groote, groote wijsheden en gebeurlijkheden, die zij hadden meegemaakt. Een roman was door hen beleefd, zoals men ze niet in boeken kan vinden. Veel mooier, beter. Hier stonden ze nu met hun prachtige kleeven, zeer eenvoudig en hartelijk van innerlijk, bekleed met de wijsheidsmantel, die ons verstand ten eenen male te boven ging. We durfden amper te spreken. Maar na gegeten te hebben en wat gesproken te hebben brak langzamerhand het ijs - Natuurlijk werd gevraagd naar Science. "Tine", zei Bob, "Yes", zei Anne. Kun jij heusch menschen beter maken? vroeg ik. Zij lachte, keek mij aan en zei niets.

Hoe kan men het grootste moment van iemands leven behoorlijk vastleggen! De hemel was op aarde gekomen. Kun je mij ook van mijn constipatie afhelpen?" vroeg ik verlegen? Ik vond het eigenlijk een vraag die niet te pas kwam. "Sure!" zei zij. "Wat moet ik dan doen?" "Laat je pillen staan". Ik durfde dat niet, omdat ik er al 5 jaren aan gewend was. soms scheen het geheel hopeloos met die constipatie. Ik zei echter dat ik tot over 4 dagen durfde wachten. Zij zei "All right".

Toen ik den volgenden morgen door de Drentsche velden liep bij Beilen voelde ik mij volmaakt gezond worden en kende mijn vreugde geen grenzen meer. Niet zoozeer om mijn beterschap, maar omdat het hemelsche werkelijkheid geworden was. Ik zong als een lijster en mijn arbeiders moeten er wel iets van gevoeld hebben maar dat was een goed en beproefd stel. 's Avonds was ik weer thuis en Anne droeg mij op er nog niet over te spreken.

Zoo ging de heele zomer door. De gesprekken groeiden tot bezielde openbaringen somtijds, zoodat men zij nadem vasthield. Op elke vraag kreeg men antwoord, in elke moeilijkheid de oplossing. Voor 't eerst na de oorlog kon men weer in Duitschland komen en ik maakte daar door een reis door de Harz en naar Helgoland. Heerlijk! Voor 't eerst naar 't buitenland. Anne en Bon hadden het druk met het werk des Heeren. Leerende en genezende trokken zij door het land en Rehbock, de Scientist te Amsterdam zeide, dat hij geen Science and Healths genoeg had om aan alle aanvragen der menschen te voldoen. Het sprookje was bewaarheid geworden. Piet's koe was ziek. Bob liep er langs en een poosje later was de koe weer beter. Velen zagen het licht, maar niet alle. Domme onaangename vragen en gezegden kwamen ons ter ore, maar dit versterkte ons evengoed als het goede voorbeeld. Toen Anne en Bob eindelijk weer weggingen besloten wij een eigen dienstje thuis te hebben en een heele reeks jongeren kwamen daar des Zondagsmorgens bijeen. Marie en ik lazen daarbij en de stemming was zeer hoog en goed. Ik noemde het lachend de "St Anne-Parochie". Groote dingen stonden toen te gebeuren, ook voor ons, maar wij waren er niet tegen opgewassen.

Moeke

was steeds de spil waar alles om draaide. Zij was een liefhebster van planten en dieren en had ontzaglijk veel beschermelingen, die door haar opgekweekt werden. Niet alleen planten en dieren maar ook menschenkinderen.

Daar had je Siementje, die getrouwd was met den dronkaard Onne Bultje. Zij was een groote trouwe ziel met een enorme werkkraft, hij een liederlijke drinkebroer, die haar en haar kinderen het leven lastig maakte. 's Nachts joeg hij haar soms het huis uit en dan kwam Siementje overstuur bij

onze slaapkamer aankloppen in 't midden van de nacht. Hij zoop haar geld op. Zij met haar vele kinderen moest dit geld op 't land met schooven binden, enz. verdienen. Moeke wist toen te bewerken dat zij scheidden. Onne was woest maar Siementje kwam in een goede kamer te wonen met haar kinderen en kwam tot rust. Ze werkt nog altijd bij Piet op de boerderij. Taai en eerlijk. Een echt familiestuk waar wij allemaal trotsch op zijn. Ook haar zoons werken bij Piet, althans gedeeltelijk.

Des voorjaars waren er een groote massa kuikens en lammetjes, die moeke's hul noodig hadden. De knechten brachten die dan "boven" bij haar en zij stopte ze vaak onder de dekens, gaf ze met oneindig geduld melk en deze zieke beestjes mochten dan in de kamer rondlopen totdat zij weer beter waren. Dat vonden ze fijn en ze voelden zich daar volkomen tevree en op hun plaats.

"Smartenriekje" was een tenger poesje, een stoppelkatje van origine. In vergelijking tot de Roomslikkersfamilie, voorjaarskatten, was hij een armzalig stumpertje, dat graag aangehaald werd en het liefst achter of onder de kachel lag. Dat deed hem geen goed. Hij werd te 'menschelijk" en ging meer met menschen dan met zijns gelijken om. Die hadden zonder twijfel een minachting voor dat armelijke poesje. Nochtans kreeg Smartenriekje des voorjaars twee jongen - stumperige wezentjes waarop zij zeer trotsch was. Zoodra wij bij haar nest kwamen groeide ze van trotsch, en begon te spinnen als een echte groote kat. De kleine poesjes groeiden echter maar slecht en op een keer kwam Smartenriekje bij mijn moeder met een dood jong in de bek. Ze legde het vol vertrouwen voor haar voeten neer en snorde welsprekend. Toen mijn moeder het doode jong opnam en Smartenriekje aaidende haar vreugde geen grenzen. Dan echter wilde Smartenriekje de arm af! Na een poosje kwam ze terug met het andere zieke jong in de bek en legde dit ook voor moeder neer. Deze kreeg tranen in de oogen over zoveel vertrouwen.

De zomers vertrokken wij van de boerderij en Piet's Mat deed haar intrede. Alle kamers zagen er ineens anders uit en de poezen werden niet meer in de achterkamer geoorloofd binnen te komen. Den winter daarop logeerde ik daar en smartenriekje had weer een paar jongen. Piet was in dienst (mobilisatie!) en Mart was uit op een middag. Ik was alleen in de achterkamer. Plotseling hoorde ik miauw roepen aan de buitendeur en de looze Smartenriekje stond daar om binnen gelaten te worden. Ik liet haar in (hoewel ik wist dat het verboden was) want ik vond haar buitengewoon verstandig. Ontzettend snorren was mijn belooning en heel veel kopjes. Ze kende mij uitstekend! Dat duurde toen niet langer dan een minuut. Ze ging weer naar de deur en wilde er weer uit. Ik voelde me min of meer beleedigd, maar ze wilde er persé uit. Ik liet haar er dan maar uit en mijmerde wat verder bij de kachel. Na een poosje hoorde ik weer miauwen en toen ik naar buiten ging was Smartenriekje daar weer en nu met haar heel kroost. Het was natuurlijk onmogelijk om hen er niet in te laten en de kleintjes volgden de moeder vol vertrouwen. Smartenriekje was uitermate voldaan en ik moest vaak denken aan Mart's mooie kamer. Gelukkig bleef Martje lang weg.

Dat was toen een rare tijd, die mobilisatie. Piet moest dienen en zijn jonge vrouw verlaten. Pas zelf boer geworden, was dit een harde slag. Hij had een groote hekel aan het soldaatje spelen. Martje bestuurde de boerderij met mijn vader, die toen al niet meer de oude was. Piet kwam af en toe thuis met een motorfiets, die herhaaldelijk weigerde. Het leven was hem te ruw en hij vermoordde zich met die lange reizen. Eindelijk bleek dat hij t.b.c. had. Dit kwam toen vaak voor bij de soldaten wegens slechte behandeling. Mijn schoolkameraad Jan Bouman stierf op deze wijze. Wij kregen nu gedaan dat Piet thuis mocht komen in plaats van in het militaire hospitaal. Dat is zijn behoud geweest. Jan Bouman mocht het niet. Martje heeft hem uitstekend verpleegd. De serre werd aan het bovenhuis gebouwd en daar moest Piet liggen. Na een poos werd toen Annie geboren. Alles was toen weer in de volle fleur. Toen Martje weer hersteld was van de bevalling zou zij bij de bruiloft van haar zuster op bezoek komen. Op de terugtocht schrok het paard en het rijtuig kantelde. Piet wist onder het rijtuig uit te komen. Martje verdronk in de sloot onder het rijtuig. Het was de enigste plaats in de sloot waar dat gebeuren kon. Een gat van nog nauwelijks twee meter lang en 1 m breed. Hoe Piet ook scheurde, het ging niet. 's Morgens daarna kwamen moeke en ik op Hefswal, nadat de dokter ons getelegrafeerd had. Het was vreeselijk! Men sprak er wel over dat Piet te veel had gedronken op de bruiloft maar dat is beslist onwaar. Hij dronk na zijn ziekte totaal niets. De paarden schrokken van melkbussen op Hefswalsterweg.

Piet heeft nooit veel er over losgelaten. De dag na het ongeval liepen wij samen in de achteruin. "God, god, god, Jo" zei hij en wreef zich over 't voorhoofd. Dat was alles. Hij heeft nooit weer een andere vrouw willen hebben en is ook nooit meer in een rijtuig geweest. Uiterlijk bleef hij steeds

opgewekt en sterk.

Martje had prachtig dik lichtbruin haar. Ze was meen ik 26 jaar toen het ongeluk haar overkwam. Kleine Annie sliep gezond door.

Ik geloof dat Martje vreeselijk angstig was. Voor 't eerst weg van de kleine en zij had een beetje paniekachtige natuur. Ze moet vreeselijk verlangd hebben om thuis te komen na de bruiloft en had de boerderij juist in 't zicht gekregen toen het ongeluk haar overkwam.

Moeke ging voortaan eens per maand uit Groningen naar Hefswal om de huishoudster gelegenheid te geven naar huis te kunnen gaan. Eerst was Hester van Zanten de huishoudster, later Riek Zomerman. Die is er nu nog. Ze behoort zoowat tot de familie. Moeke wilde het tot het allerlaatste volhouden. Ze voelde zich in de laatste tijd slecht, maar haar tochten naar Piet moesten en zouden doorgaan.

Een specialiteit van moeke was het gezond maken van verhongerde babies. Dat begon al met Jaap Puister. Ze haalde er geloof ik een gezonde moeder bij en daar kreeg Jaap dan zijn voedsel van. De laatste was kleine Piet van Roelf. Eerder was er een kind van de arbeider aan de buitendijk bijna aan overleden. De dokter S.P. Rietema, zwarte Piet bijnaam, gaf geneesmiddelen en dat soort dingen maar de kleinen gingen achteruit. Moeke werkte zolang tot de oplossing er was. "Als vrouw van Veen den dokter wezen wil, dan moet je die maar gehoorzamen" zei zwarte Piet boos en kwam er niet weer. Vanaf dat oogenblik was 't kind aan de beterende hand.

Een ouder broertje van kleine Piet van Roelf heeft zij niet kunnen redden. De dokter zei dat het de een of andere geleerde ziekte was, terwijl het aan Griet's voedsel lag. Dit bleek duidelijk toen kleine Piet hetzelfde overkwam.

Pa

was stil en bemoeide zich vrijwel niet met ons jongeren. 's Avonds was hij altijd uit. Van thuiszitten hield hij niet. Een doodenkele keer deed hij het en dan was hij aardig tegen ons. Dat was hij trouwens altijd als hij ons zag, maar hij stond toch ver van ons af omdat hij zoo vaak weg was. 's Morgens ging hij geregeld naar de polderboerderij lopen. Dit heette "bie 't land langs". Beide boerderijen moest hij natuurlijk besturen. Dan was hij lid van Raad of Wethouders en moest "als zoodanig herhaaldelijk naar 't loug". Verder had hij een groote massa vrienden en familie in Uithuizen en hield hij ervan 's avonds bij anderen of in een café door te brengen. Ik geloof dat dit grootendeels ook moeke's schuld was. Ze was heel goed voor ons, maar niet hartelijk voor pa. Met haar impulsieve natuur hakte zij vaak op hem in en hij, uiterst zacht van karakter, trok zich dit zeer aan.

Het is jammer dat wij hem niet anders kenden. Hij had fijne handen en een edel gezicht, was steeds in gedachten verzonken en liep het liefst in mooie kleeren. Als hij naar de stad ging, nam hij steeds een zak zuurtjes mee voor ons en 't eerste wat wij deden als we wakker werden, was die zak uit zijn kleeren halen.

"Wat is een jaquet", vroeg meester Snorrepriet ons op school, niemand wist het. "Ik zal jullie helpen, iedereen heeft wel hondermaal een jaquet gezien. Een van de allerbekendste mannen loopt er altijd mee. Hij is zelfs de vader van iemand van jullie". Niemand die het nog wist. Het was Derk van Veen, die altijd met een jaquet aan liep en ik voelde mij toen erg trotsch. Pa een van de meest bekende personen van het dorp! Inderdaad was dit ook zoo. Bij zijn begrafenis liep practisch het heele dorp achter de baar.

Pa raakte reeds vroeg bijna blind. Hij kon daardoor de krant niet meer lezen, moest ontslag nemen als lid van de Raad, enz. Misschien dat hij daardoor ook zoo uithuizig werd. Als heel kleine jongen herinner ik mij nog dat hij de krant las.

Een steeds terugkerend karwei voor hem was het loven en bieden tegen de joden. Alle joden waren Knorregas. Benj, Sam, Levi, enz. Ze wilden altijd een koe koopen of schapen en de kunst was om ze 't hoogste te laten bieden. Vaak liepen ze verontwaardigd weg om van verre hun bod nog te verhoogen., ook kwamen ze soms trillend van emotie weer terug om er nog een gulden bij te doen. Met opgeheven handen kwamen ze dan aangelopen om in Pa's hand te slaan en keken hem dan vol verwachting in de oogen. Dit gehandel duurde soms uren en dagen.

Hij kon Duitsch leren en praten en ook harmonica spelen. Dat vonden wij als kinderen prachtig.

's Zondagsmorgens met mooi weer mochten wij wel eens mee naar de polderplaats. Ik heb daarvan een huivering van een heerlijke tocht in de karrewagen met vrachten van bloemen die we van de struiken hadden mogen plukken. Op de polder woonden toen Berend en Pee, een arbeidersgezin. Hoe

hun achternaam was, weet ik niet.

Berend Lip, verteld door R.H. Smedema, mijn zwager uit Eenum [getrouwd met vaders's zus Agaat], die uit Huizinge kwam.

Berend Lip was een zonderling die ergens bij Middelstum in een huisje woonde dat hij zelf beredderde. OP een plank had hij veel boeken, waar hij vroeger veel in gestudeerd had.

Op een nacht droomde hij dat er een schat onder zijn bedstede verborgen was en den volgenden dag begon hij daar te graven. Echter zonder succes. Hij groef en groef het heele huisje haast omver en was zoo teleurgesteld, dat hij de moed niet vond het gat weer dicht te maken. Bovendien oordeelde hij zijn tijd gekomen en achtte het daarom niet de moeite waard de zaak weer in orde te brengen. Hij sliep dus voortaan in zijn leunstoel en kwam niet meer uit zijn kleeeren. "Het haar wies hem door de pet heen" 's Nachts kreeg hij altijd bezoek van ratten. Om die van zijn hoofd te houden legde hij altijd een stuk brood op zijn knieën. Zoo heeft hij nog lang geleefd.

Jans en Ko. Twee aller wonderlijkste snijders uit Uithuizen. Twee broers met ouderwetsche stijf uitstaande kleeeren aan, die wel honderd verschillende tinten groen, blauw en zwart vertoonden doordat telkens opnieuw zware vierkante lappen erin gezet waren. Ze liepen altijd samen met de handen op de rug onder hun jassen. Jans lang en mager, Ko kort en mager, Hun vet zwart haar was decimeters lang. Als we riepen:

"Jans en Ko kribden om een vloot

Hap zei Ko

Weg was vloot!"

dan ontstaken ze in woede.

Eens op een middag gingen we fietsen in 't Uihuizer bosch. Jans en Ko gingen er wandelen. Wij riepen vroolijk de schelddeun en Jans zei tegen Ko: "Gaist doe hier langs Ko, den goa ik doar langs". Omdat het bosch maar een uitgang heeft liepen we in de fuik. Vreeselijk benauwd hadden we het, de een vloog in de sloot, de ander wist rakelings te ontkomen, maar 't liep gelukkig nog al goed af. De oude snijdertjes waren te stram. Wij hadden echter een lesje gekregen.

Joap mit vouten werd "nietwijs". Hij was een groote lange kerel met reuzenvoeten en een lange baard. Hij liep langs alle slootwallen, ging psalmen zingen op bed en rookte zijn lange kalken pijp op bed. Wij gingen elken middag zijn huis voorbij en keken dan door de ramen. Dan kwam "Joap mit vouten" onverwachts de deur uitstuiven en wilde een van ons pakken. We durfden zijn huis niet meer voorbij. Het verhaal ging dat hij een meisje in het gemak had opgesloten en op wou hangen. 's Avonds bij 't naar huis gaan zagen we J.m.V. dwalen door de velden. We maakten ons dan klein om niet gezien te worden. Stel je voor dat J.m.V. je op een eenzame weg zou ontmoet hebben! In 't laatst werd hij naar een gesticht gebracht.

"Jij zult wel een kwaan wezen", zei de leeraar in de wiskunde van de HBS van Assen tegen mij toen ik daar voor 't eerst kwam. Uit Warffum komen nogal van die kwanen". Hij was een echte rasjood en kon de r niet zeggen. Zijn bijnaam was sinds lang "de kwaan". Hij was echter een uitstekende leeraar en 25 jaar later heeft hij mij geholpen hier in den Haag met getijberekeningen. "Jij was wel een knappe jongen op school", vertelde hij mij toen. Hij wist nog een oplossing van een som, die ik had uitgevonden. Ikzelf wist er hoegenaamd niets meer van. Het deed mij goed dit te hooren.

Steumer de leeraar Duitsch had een indrukwekkende baard. Hij hield niet van lesgeven en heel veel van lol maken. Als er iemand een fout antwoord gaf begon hij: "En wat is die vent toch dom, dom, dom

en wat is die vent toch dom!"

De heele klas zong dit dan uit volle borst en de oude Steumer had plezier. Wij leerden echter niets van hem. Wel verkondigde hij wijze lessen: "Als jullie straks van de burgerschool afkomen, zullen vele van jullie zich geroepen voelen jullie gedachten op papier te zetten. Verscheur dat dan maar gauw, want 't is niks, geloof dat maar van mij." - "Als een van jullie later nog eens wat op 't schrift wil brengen, dan is één klein stukje genoeg, mits dat volmaakt goed is." "Alle schrijvers schrijven altijd veel te veel en maar een heel klein versje blijft bekend. De rest schaadet." Dat waren zo zijn lessen.

“Goethe knecht im Schlammen”. Schiller ging met zijn bloote voeten in een emmer met mosterd zitten om inspiratie te krijgen”. “Anders wou het niet lukken”.

Ernst Warris, een Indische jongen sloeg op hol. Hij was smoorverliefd op Aletta Okkinga, het eenigste meisje uit de klas. Hij begon te dichten en te schrijven. Een roman nog wel.. ‘s Nachts sliep hij niet meer en zijn vriend C.C. Koets was zijn particuliere secretaris. Warris schreef zonder leestekens en halve woorden. Hoofletters, zinnen enz. was beneden zijn peil. Daar moest Koets maar voor zorgen. Koets deed er geheimzinnige mededelingen over. Het boek heette “Ernst Wedema” en wij lachten smalend. Maandenlang duurde dit. Eindelijk kon de roode Eltje Borgesius zich niet langer houden en vertelde aan Steumer over het boek van Warris. Steumer was zeer geamuseerd. “Hoe heet het?” “Ernst Wedema! mijnheer!” Steumer riep: “Wat? Snert de Weduwnaar?” Sindsdien heet Warris “Snert de Weduwnaar”.

Toen het manuscript klaar was, werd het naar Bruna in Utrecht gezonden. Na lang wachten kwam bericht dat het niet gebruikt kon worden.

Warris wou mij de loef afsteken, omdat ik de beste van de klas was. Hij verkondigde dat openlijk aan de “Kwaan”. Hij deed zijn best, maar hoewel zijn punten wel naar boven gingen kon hij mij toch lang niet de baas.

Wij rieden Warris aan een brief naar Aletta te schrijven. Hij durfde lang niet. Toen was er een slimmerik, die hem aanried de zaak als een weddenschap te beschouwen. Daar vloog Warris in. “Nu ben ik altijd gedekt”, riep hij uit. “Neemt ze mij, dan is het goed, neemt ze mij niet dan zeg ik dat ‘t een weddenschap geweest is”. Wij leefden intens mee met dat kalf. Hij schreef de brief en wij vergezelden Warris in optocht naar de bus. Hier durfde hij de brief niet in de bus stoppen. Krab graaide hem de brief uit de handen en stopte hem in de bus. Ziezo! De afspraak was in de brief vermeld op Dinsdag 12½ uur in ‘t bosch. Het regende vreeselijk, maar ik zag Warris er naar toe trekken. Natuurlijk zonder het minste resultaat. Aletta vond zich beledigd.

Koets vond in een boek van de Fransche leeraar een door deze gedicht minnedichtje:

“Dis donc ma mie
Pourquoi donc tu ries
Quand moi sur ta joue
Je voudrais ‘t embrasser!”

Hij noodigde ons uit dit in ‘t bosch voorgedragen te krijgen en klom daartoe op een boomstronk. Nadien bracht hij het gedichtje ernstig aan vd. Wijk (de leeraar) met “Ik vond dit in uw boek, misschien wilt u het graag terug hebben”. vd. Wijk kreeg een vuurroode kleur en borg het op. Krans de teekenleeraar was een rare kwant. Hij droeg altijd een pilopakje met korte broek en een platte marinepet. Zijn haar en sikje verfde hij zwart. Hij vloekte om ‘t andere woord en kon een vol uur achter elkaar schelden tot eigen vermaak: “Jongen, teeken jij eens dat hondjen met zijn staartjen reg in de lug”. “Zeg jongen met jouw totalen witten kop, wees stil zeg ik je”. Hij woonde ergens midden in een bosch, in een huis waarvan alleen het dak te zien was. Hier had hij een vrouw die niemand kende of zag en een paar volwassen zoons, die niet wilden deugen. De ouwe Krans hield veel van drinken en grappen en was vroeger soldaat geweest in de Fransch-Duitsche oorlog als vrijwilliger. Krans was directeur van “Schmanks” een muziekgezelschapje. Eens ging “Schmanks” rijden in een vrachtwagen. Zij stelden een begrafenis voor. Toen dit afgelopen was zei een van de leden “kom ik wil eens zien of ‘t ook zoo is” en schoot zich voor ‘t hoofd.

Ploegie, mijn vriend Dr B.S. van der Ploeg, die hier elke week minstens een keer bij mij komt of ik bij hem, was een tener ventje op school. Erg pessimistisch en zwaartillend. Hij was klein en weinig sterk. Altijd de laatste van de rij op de gymnastiek. Het leeren ging wel goed, maar niet overmatig.

Die Ploegie had eens bij “Gerrit”, onze staatshuishoudkondeleeraar, geleerd dat een fietspad er was voor fietsers en niet voor wandelaars. Zoo reed Ploegie de vaart af voor de kazernes in Assen. Hij reed op het fietspad en daarop liep ook een majoor met gouden kraag en rinkelende spooren. Ploegie belde, maar de majoor ging niet op zij. Toen bedacht Ploegie zich niet, maar reed hem met een extra vaartje tusschen de beenen. De majoor spooog vuur en vlam en pakte Ploegie bij de kraag en rammelde hem geducht af!

Omstreeks diezelfde tijd was Ploegie verliefd op een zekere Jansje. Die woonde in Groningen en haar vader was sergeant. Op een Zondagavond zat Pl. bij Jansje alleen in de kamer en de buitendeur gaat

open. O schrik! Pl. kruipt in de kast zoo gauw hij kan. Maar de vader die binnen is gekomen maakt het zich gemakkelijk bij de kachel, trekt zijn schoenen uit, enz. Eindelijk moest Ploegie er toch wel uit! Hij doet de kastdeur open en zegt parmantig: “Wilt u misschien opsteken, mijnheer?” De man neemt verbouwereerd de sigaar aan en vraagt of Pl. bij de kachel wil plaatsnemen. Pl. wil liever vertrekken. Zulke rare avonturen had hij meer. Student zijnde had hij een slipjas, waar hij nogal mee pronkte. Hij had op een feestje te Godlinze of ‘t Zandt de twee zusters Bakker gezien en vond die erg aantrekkelijk. Pl. trekt de volgende dag zijn slipjas aan, net of hij examen moest doen en belt aan de voordeur van Bakkers boerderij ergens bij ‘t Zandt. Hij had er een groote tocht voor gemaakt. Hij had natuurlijk niet bij de voordeur moeten komen. Die wordt op een boerderij nooit gebruikt. Bakker zelf komt aan de deur. Ploegie vraagt naar de dochters, brutaalweg! “Wil jij wel eens maken dat je wekomt, lelijke gladsmeerjende!”, zegt Bakker tegen hem. Ploegie druipt af met zijn slipjas melancholiek tegen zijn dijen klepperend. Die arme kleine Beno Sieuwko ook!

Als student in de medicijnen was hij er treurig aan toe. Hij kreeg alle kwalen, die de professoren op het college behandelden. En niet alleen maar in verbeelding, maar echt aan den lijve. Hij zag er akelig bleek uit in dien tijd. Ten einde raad gaat hij naar Groningen studeeren en in de buurt van mijn moeder wonen. Die krikte hem dan met wat koffie en een praatje weer op.

Hij kreeg een nichtje uit Texas te logeeren thuis. Roelie Heidema. Frisch, jong, zóó van de Wild West. Haar vader was daar boer op een groote ranch geweest en zwaaide daar de staf over Mexicanen en Cowboys. “Een jong varkentje voor Christmas”, zei Heidema tegen Bill. “All right”. Bill moet daarvoor op een paard zitten, neemt zijn lasso en haakt die dan om een der achterpooten van het mooiste biggetje. Hoe kan dat? Dat weet Bill wel. Als hij zijn lasso gooit, tilt er het biggetje zijn achterpoot wel een eindje op. Zonder praatjes sleept het beestje aan de lasso mee.

De negers zongen er “Oh mona” voordat het hier de rage werd. Het was daar de oude deun “I was at the chicken house at my knees - Oh Mona” and thought I heard a chicken sneeze - oh Mona” en de rest vroom “O Lordie, lordie”.

Well, zoo kwam Roelie, oud 17 jaar van de prairie en Beno was weg. Beno’s moeder, een zacht vrouwtje zei dat ‘t een schat van een meisje was, zóó flink en goed.

Beno kwam thuis met vakantie en zei tegen Roelie: “Roelie ga eens mee de keuken in, ik heb je wat te zeggen!” Roelie dacht: “o wee”, wat zullen we nou hebben. Ploegie zei, dat hij met haar trouwen wilde. “Tout court”, Roelie “was taken by surprise”. Onlangs vierden wij hun 12½ jarige bruiloft. Hun zoon Henkie is al 10 jaar nu.

Aanvankelijk was het geen koek en ei. Mijn zuster Marie kwam daar op een keer en toen kreeg ze van weerskanten klachten.

Op de schoorsteenmantel lagen de beide trouwringen. Die lagen daar herhaaldelijk. Als de een boos was deed die de ring af en deponeerde die op de schoorsteenmantel, de ander wou dan niet minder zijn en deed het ook. Die bleven dan broederlijk naast elkaar liggen totdat de verzoening was tot stand gekomen.

Eens wierp Roelie de hare in de WC (doch trok die niet door!) Later moest ze hem er smadelijk weer uit visschen.

“‘t Is ook zoo’n lastig kereltje” zegt Roelie dan en Ploegie beaamt dit dan ten volle.

De patiënten mogen hem over het algemeen wel vooral de kinderen.

In 1919 kreeg ik mijn eerste betrekking. In Januari was ik door het eindexamen te Delft gekomen en in April kwam ik in functie als “tijdelijk ingenieur van de Provinciale Waterstaat in Drenthe”. Ik weet nog alles precies. Met waarlijk grootsche bedoelingen en plichtsbeseft begon ik mijn werk. Ik had goed gestudeerd, maar studie beschouwde ik als de voorbereiding, de hindernis waarover men heen moest hippen, en nu kwam dan het groote leven zelf! Ik voelde een energie en werklust om bergen te verzetten en hield mij steeds voor, dat om te kunnen slagen in de wereld, men een goed begin moest maken. “Een goed begin is den daalder waard” en een goed begin zou ik vast en zeker maken. Was ik niet handig en flink? Kon ik niet alles, als ik wou? Had ik niet een prachtbetrekking om mee te beginnen? De bezieling was er zeker en het kunnen was er ook, blij werd opgedragen de “oude vaart” op te meten, te beginnen bij Deddens Brug (Uffelte). Ik moest in Dwingeloo gaan wonen en kreeg een echte opzichter en mocht twee arbeiders kiezen. Ik moest een veelhoeksnet langs de rivier leggen en een kaart 1:1000 maken.

Goed dat zou ik. Meten had ik meer gedaan en niemand kon mij dat houden. Te Delft noemde men mij het “wondermensch”, dat alles veel vlugger kon dan een ander en alles alleen deed bovendien.

Ik ging dus meten bij Deddens brug. Keurig werden de lijnen uitgezet en de afstanden en hoeken met allernauwste gezetheid bepaald. Prachtige detailschetsen maakte ik daarbij en we schoten tevens hard op. ‘s Morgens 7 uur waren we op het terrein aanwezig en hadden dan reeds 2 uren gefietst. ‘s Avonds 6 uur braken we op en waren dan om 8 uur thuis. Daarna werd er nog geteekend.

Na een week kwam mijn chef, de ingenieur Groote kijken. Hij kwam erg uit zijn humeur en doodmoe aangewandeld langs de stroom. Denkende dat wij nog in de buurt van Deddens brug zouden zitten, was hij daar naar toe gegaan en bevond dat wij reeds 5 kilometers noordelijker waren!

“Ik maak u wel mijn complimenten met het opschieten”, zei hij. Ik vond daar niets bijzonders aan en vroeg of hij de teekeningen al wilde hebben. Neen, neen, hij had het nog te druk op het bureau. Ik moest de meting wat nauwkeuriger doen en bv alle boomen er op zetten. Ik vroeg of de heele kleintjes van bv. 5 cm diameter, er ook op moesten. “Ja”, zei hij, “dat zou ik maar doen”.

Onervaren als ik was, toog ik, fiks aan ‘t werk al die akelige boompjes ook in te meten.

Na nog een week kwam Groote weer. Hij had ons weer niet kunnen vinden en zat doodop in de weide. Hij wou nu hebben, dat ik alle hekjes (prikkelraad) er ook op zette. Ik werd nu achterdochtig en opstandig, maar liet het hem niet blijken en ons tempo verslaptte nog niet.

De volgende keer, zei Groote, dat de heele omgeving ook opgemeten moest worden tot ± 500 m ter weerszijden van de rivier. Dit verdrievoudigde het werk en ik zei maar weer dat het goed was. Toen Groote verdwenen was, meende ook de opzichter dat we te hard werkten en van dien tijd af werkten we van ‘s morgens 6 tot ‘s avonds 6, uit en thuis. Groote bleef onhebbelijk en ik wist niet hoe dit te veranderen. Ik was toen nog zo dom te denken dat goed en vlug werk alle hinderpalen zou omverwerpen, maar ik had natuurlijk moeten bedenken dat ik hem had moeten eeren en niet het werk. Hij was lui en onbekwaam voor ‘t werk en zag er tegen op de plannen uit te werken op de teekeningen die ik hem verschafte. Aan de hoofdingr. de Jonge vertelde hij, dat ik “niet veel” was, maar dat de opzichter alle eer van het vlugge en goede werken moest hebben.

Dat was een heele klap voor een ijverig en ambitieus beginneling. Des zomers zag ik de studenten vrij en fier fietsen door Drente en ik knoeide mij moe aan werk, dat niet geapprecieerd werd. Mijn geloof in “goed werk behoeft geen krans” was teleurgesteld, maar toch ging ik door met vlug meten. Dit kon ik niet anders omdat ik anders stil moest zitten in ‘t veld en dat ging niet met het oog op de arbeiders en de boeren. Tegen October was de Dwingelder, Beiler stroom, Oude Vaart gemeten en dit gaf een voldoening. Langzamerhand had ik mij gewend in mijn werk zelf een voldoening te vinden en in het gezelschap van mijn arbeiders. Nu moest ik waterpassen. Weer of geen weer, vorst of sneeuw of zonneshijn; wij trokken er op uit in de moerassige weilanden en heidevelden en waterpasten letterlijk alles. Zoodra we in ‘t veld kwamen des morgens warwen onze voeten al doornat. Daar hielp geen schoonmaken tegen. ‘s Middags maakten we vaak een vuurtje en dat was verrukkelijk. De oostwind gierde ons dan om de ooren, maar wij waren niet verwend. Dag in, dag uit liepen we door de velden, sprongen over de slooten en hekken en ‘s avonds fietsten we vaak uren nog tegen de wind in naar huis terug.

“Die ingenieurs moeten toch wel ijzersterke bodies hebben”, zeiden de boeren. Groote vond dat het werk weer veel te hard ging en droeg me op totaal onzinnige streken te waterpassen. Het kon me niet meer schelen. Groote solliciteerde naar Hilversum en vertrok gelukkig. Ik werd, nadat de Oude Vaart af was naar Roden gestuurd (Peizer Diep_. Ook hier van hetzelfde. Ik mat en mat zonder uitzicht en niet ‘t genoeg, dat men krijgt wanneer men zijn plicht doet. ‘s Avonds las ik veel in dat hotelletje te Roden. ‘t Was nu alles over Science. Ik kwam daardoor langzamerhand in opstand tegen het leven en tegen de slechte leiding van boven af. Heuff heette nu mij chef, een aartsluiaard, die veel hield van “gezellige kout”. Ik werkte maar en werkte in kou en storm of met mooi weer. Eindelijk was ook het Peizer Diep af.

Vervolgens op het kantoor in Assen. Een fietswinkel had ergens een hokje achterin, met massa’s dozen en rekken tegen de wanden. Daar stopte men mij. Een deur was er niet in. Ook collega Ram werd hier gestopt (Jhr. Ram, zijn vader was Hoofdingr. van de Provincie Utrecht!). Wij vonden het vreeselijk in onze betrekking. Ram vroeg mij hoe ik over mijn nieuwe baan dacht. “of men nu van de kat of de kater gebeten wordt, ‘t is beide gelijk”, antwoordde ik hem. Hij stemde roerend daarmee in. Zoo eens in de week kwam Jhr. de Jonge in eigen persoon. “Loopt het rond?”, vroeg hij dan

welwillend en dan zeiden we “ja mijnheer”. Vervolgens vertrok hij dan weer.

Hij was doodsbenuwd voor werken uitvoeren. Zelf had hij zijn leven lang zelfs nog geen bruggetje gemaakt en zijn hoofddoel was ‘overals’ te verwijderen. Sw Commissaris van de Koningin wilde Drente vooruit helpen. Vandaar ons gemeet en geplannemaak. Maar de Jonge drukte overal de domper op. Wij hunkerden naar werk, maar de Jonge hield ons kort, Wij noemden hem “de verdomde domper”.

Wegsolliciteren konden we niet, omdat er weinig plaatsen vacant waren toentertijd. Daar zaten we dus in de Kruisstraat te Assen (we hadden een beter kantoor gekregen!) plannen te maken, die alle met een zucht van verlichting door de Jonge in de kast werden geborgen. Steeds nauwkeuriger moesten we werken - om tijd te rekken voor Heuff. Er werd heel wat gekankerd, maar ook wel veel gelachten. We zaten daar met zijn vieren, Ram, Walther, James en ik. Ik werkte vaak hard om klaar te komen en vond ook wel aardige dingen of oplossingen.

James was een hagenkaartje, de zoon van een kolonel. Hij had al een buikje en was daar trotsch op. Hij liep door ‘t land met vele zware jassen en dassen aan. Net een pad. Over slooten kon hij niet springen. Hij liep dus altijd net zoolang tot hij een hek vond. Ook was hij bang voor roode koeien. Dat hadden zijn arbeiders hem wijsgemaakt. Hij schoot dus hoegenaamd niet op. De verhouding bij het meten was ongeveer 1:2:5:10 (vV, Walther, Ram, James). Dit konden we zien aan het aantal kilometers stroom gedeeld door ‘t aantal meetdagen.

Ram begon in ‘t laatst te malen. Hij werd erg zenuwachtig en achterdochtig en moest ontslag nemen. Walther kwam hij Wieringa (aannemers) die het kanaaltje door de Hondsrug hadden, James en Heuff bleven hangen in Assen, ook toen in April 1926 de zaak luisterende naar de wijdsche titel “Rivieren bureau” werd opgeheven. Zij schaften zich elk een fraai bord aan: “Technisch bureau” en deden elkaar nog concurrentie aan ook. Ze hebben nooit iets te doen gehad. Ram, James en Heuff hebben nog nooit iets goeds gevonden niettegenstaande het nu al 8 jaar geleden is dat zij op straat gezet werden. De schuld ligt daarbij ook aan de omstandigheden maar ook aan de domper de Jonge, die maar steeds niet mee durfde werken om ons ergens anders geplaatst te krijgen. De Jonge heeft zijn straf ook. Hij komt nooit meer uit Assen, een plaats waar hij het vervelend vindt en zijn werk zal nooit hoger worden, dan wat reglementjes van waterschappen.

Walther is nu ingr. vd. Prov. Friesland, doch ook daar is niet veel te doen. Overigens is hij nog niet slecht weggekomen.

Zeven jaar heb ik Drente leeren kennen. Het prettige der herinnering is de heide en de boomen, de gezondheid als gevolg van het vele buiten zijn en de zware lichaams oefening en de argeloze omgang met de arbeiders. Weg was alle zware geleerdheid. Des Zondags had ik de kameraden die ik nodig had en ook das avonds geestelijk voedsel.

Maar tegen het eind kon ik het toch ook niet goed meer bolwerken. Moeder overleed, ‘t huis werd verkocht, ik moest des Zondags rondzwerven en zelf mijn broodjes koopen en het is zelfs dat ik daarbij als “klaplooper” ben uitgescholden.

Nieuwjaar 1935. De extra vrije dag! Marie en JD zijn hier met de Kerstdagen geweest en ook twee Scientisten uit Assen, Lambers. Zij wonen in Voorburg. Daardoor is de herinnering weer levendig geworden aan de eerste Science introductie in Groningen en Assen. Toen Anne en Bon weer vertrokken naar Amerika in 1921 gingen Marie en ik door met des Zondags “te lezen” bij moeder thuis. Aanvankelijk ging dat prachtig. Een reeks van jonge mensen kwam geregeld in de “St-Anna Parochie”, zoals ik die schertsend noemde was een voorbeeld van frische gezonde jeugd en goede wille. Evenwel de moeilijkheid was het toepassen van het geleerde. Jan Stuitje, de arme kleine verlamde timmermaan die vroeger zoo goed molens had gebouwd, doch onder een vallende boom was geraakt en door de dokters ten doode was opgeschreven, was reeds onder behandeling van Anne geweest. Hij begreep de zaak en ging vooruit. Hij was weer vol goeden moed en als hem wat duidelijk werd gemaakt sprongen zijn lamme beenen op en neer, zonder dat hij er iets aan kon doen. Dat beschouwde hij als een goed teeken. Juffr. Stuitje was de dochter van een Amsterdamsche conducteur en ging daar prat op. Zij verdiende de kost met wasschen en ze woonden ergens in een klein stulpje in een nauw gangetje, waar toch nog een soort bleekje achter was. Bij mooi weer lag Jan daar in de zon. Juffr. Stuitje had een goede vriend, die Jan ook veel gaf. Naderhand bleek dat de verhouding tusschen die vriend en Juffr. Stuitje niet - of wel te goed - was en dit was de dood van Jan. Te voren had ze ons f100.- afgetrosgeld om haar huisje wat op te sieren. Later kwam er een kind en Jan trok zich dat

vreeselijk aan. Nadat Anne was weggegaan ging Jan niet veel meer vooruit en wij voelden onze onmacht terdege. In plaats van te helpen hadden we ons er tusschen laten nemen door juffr. Stuitje's vriend, die de ware aanstoker was van alles. Hij heette Magermans en was zelf ook getrouwd. Dat was één der échecs. Een tweede was de volgende: We kregen bezoek van juffr. Wennekes uit den Haag. Ze had ons al eens geholpen in Science en was steeds hartelijk en flink voor den dag gekomen.

Oorspronkelijk was ze nog uit Groningen, waar ze een kindertehuis bestuurd had. Van afkomst was ze een Hollandsche, die het Katholicisme vaarwel gezegd had. We kenden haar al vóórdat Anne en Bob overkwamen uit Amerika. Ik moest aanvankelijk niets van het dikke slappe menschje hebben en toonde dat dan ook. "Wacht maar", zei ze toen eens in mijn bijzijn tegen moeder: "hij vindt het nog niet zoo kwaad. Onwillekeurig dacht men over een en ander an en dan blijkt wel wie er gelijk heeft". Dat was ook zoo en langzamerhand overwon ik mijn afkeer tegen dit teemend godsdienstig, "zachtzinnig" menschje.

Ze was een eenzame ziel, die al haar energie gaf aan Chr. Science en zij was een der weinige Scientisten die wij kenden en die patiënten aandurfde.

Toen ze zag dat het in Groningen wel goed wortel schoot en dat wij eigenlijk gebrek hadden aan iemand die werkelijk genezend werk kon doen, kwam ze bij ons en liet zich ontvallen dat ze in Groningen wilde komen wonen. Dat was haar "geopenbaard" en de "leiding" had haar dat duidelijk gemaakt.

Moeder was in die jaren alleen in 't groote huis, klaagde er over en ook over het te dure wonen in de "slechte" omstandigheden en wat was logischer dan dat juffr. Wennekes bij ons op kamers kwam. Had moeder daar geen prachtig gezelschap aan? Ze behoefden niet steeds bij elkaar te zijn, want juffr. W. had maar een kamer en kon daar werken. Het leek mij een mooie oplossing, vooral omdat moeder te veel alleen was en wat ouder werd. Juffr. W. kreeg dus de achter slaapkamer. De familie was nijdig dat er zoo'n "stoethaspel" over de vloer kwam. Vooral Gaat en Smedema vonden dat het erg onvrij was. En wat voor een gast! Een dikke slakachtige vrouw met een teemende zalvende stem en dikke lippen, waartusschen de tong slap uitkwam.

Het was fout geweest! Moeder merkte alras, was er trouwens nooit vóór geweest. Wennekes had vreemde gebreken. Slijmerig als ze was scheidde ze uit haar keel veel slijm af en dit verstopte de gootsteen. Moeder was vreeselijk vies van haar. Daarbij vertelde ze ons griezelverhalen over de Roomschen en over "Animal magnetism". Wij wisten niet wat dat was, maar zooveel was wel zeker: dat was de antichrist, de duivel. Er waren twee machten in juffr. W's brein, God en An. magn. Vooral de laatste was doorlopend in W's gedachten. Die pakte de Scientisten beet, zonder dat ze ' maar konden vermoeden en doodde hen op 't onverwacht. Ze wist er zeer veel over te vertellen! En wij luisterden als kinderen naar de sprookjes van Moeder de Gans. Als we flink bang waren, scheidde ze uit. Ook van andere kant kwam het An.Magn. spook opdagen.

Hieke Jonker, de vriendin van Marie, uit Grouw afkomstig had een vriendin, Ruth, die kanker aan de borst had. Nu was er in Dordrecht een "SCIENCE tehuis" geopend en daar moest Ruth naar toe. Heike zou alles betalen, die 'stakker'. Ruth bleef daar maanden en Heike werd er arm van. De familie van Ruth wilde haar terug hebben, enz. Veel geharrewar en gen baat. Het tehuis was arm en slikte Heike's geld op. Ik kwam toevallig in Dordrecht en ging er heen. Kreeg een armzalige kost 's middags en moest daarvoor een paar gulden of zoo betalen. Ruth was toen al overleden. Ook hier was volgens de deskundige Scientisten An. Magn. in 't spel. We vroegen ons af: "wat is dat toch!" en zaten in angst en vreeze. Waar waren de glorieuze dagen van weleer, toen Anne haar mond opende en de ziekte verdween?

Het schijnt achteraf kinderachtig dat wij door die kletspraat werden meegesleept, maar hoeveel schade heeft dit ons en de anderen niet gedaan! Ik kan er niet goed boven uit komen, lette voortdurend op mijn eigen gedachten en verloor ten eenen male moeder'spreuk uit de gedachten: "Durf te leven, kwel U niet met te veel gedachten".

Waar was nog steun te zoeken? Alle practitioners die ik kende zetten geleerde gezichten als ik over An.Magn begon. "Ja", er was An.Magn. in Groningen, daar hadden ze al van gehoord.

Mijn strijd duurde jaren en ik gun het mijn vijandeen zelfs niet. Eens dacht ik, dat ik er gek van zou worden en er maar zelfmoord of zooiets gepleegd moest worden. Maar ik loop wat op de dingen vooruit.

In Assen woonde de bekende en alom geziene Van Gorkum. Hij had een prachtige deftige boekwinkel aan de Brink en bewoonde een der grootste huizen van Assen. Hij was een deftig klein vlug kereltje en ik kende hem al uit zijn burgerschooltijd van aanzien.

Die vond ik zijn etalage en boekje: "Zoon van den dominee" en was er verrukt over. Niemand kennende die iets van Science afwist, plaatste hij een advertentie in een Groningsch dagblad: "Christian Science, verzoeken nader adres van bijeenkomsten te Groningen of elders". Ik schreef toen aan no..... van de krant, maar hoorde daar niets verder op. Naderhand vernam ik dat v. Gorkum in Sc. geïnteresseerd was en zocht ik hem op. Toen bleek mij dat hij de plaats van de advertentie was. Voorts woonde in Assen nog mijn oude schoolkameraad Koets die lange jaren in Engeland geweest was om daar voor Eng. dominee te leeren en die op 't laatste nippertje daar nog voor bedankt had. Koets zei: "Ik heb alleen nog maar respect voor twee dingen, voor 't Leger des Heils en voor Christian Science, want die doen iets. De anderen praten maar". Ik vertelde hem toen, dat ik er precies zoo over dacht en hij was zeer verwonderd van mij over Sc. te hooren. Hijzelf wist alleen iets van den buitenkant af. Hij was verloofd met Jo Mudde, onderwijzeres te Assen. Die werd spoedig na ons gesprek ziek, ging naar een dokter, die het vonnis t.b.c. uitsprak. Vandaar naar een prof. in Groningen die zei: "Mijn beste meid, je hebt niet alleen t.b.c. maar ook nog dit en ook nog dat en ook nog dat". Jo Mudde kwam met tranengentni??? weerom! Koets en zij voelden er nu voor juffr. Wennekes, die toen nog in den Haag woonde in de armen te nemen. Na een week was de eerste kwaal weg, na 2 weken de tweede, bijna 3 weken de derde en na 4 weken de vierde. Dat was werk! De dokter stond paf. Koets en de familie Mudde eveneens en Van Gorkum niet minder. De roem van Science spreidde zich uit over Assen.

Wij hielden sinds eenigen tijd bij de V. Gorkums lezingen op Woensdagavond. Koets speelde daar de piano en behalve de V Gorkums kwamen daar ook Mevr. Cluysenaar, de vrouw v. den kinderrechtter, die haar zoontje van de dood ontrukkt had gezien door Chr. Science (ook juffr Wennekes was hier pract. geweest). Ten slotte werd de oude Mudde zeer zwaar ziek. Hij was streng gereformeerd en wilde van Sc. niet veel weten. Toen de nood zeer hoog gestegen was moest hij als laatste redmiddel geopereerd worden, maar de dokters gaven weinig kans op beterschap. Toen werd juffr. W. ook gewaarschuwd en Mudde sliep rustig toen de brancard kwam. Hij werd weer wakker gemaakt en naar 't ziekenhuis vervoerd. Gelukkig sliep hij daar direkt weer in en toen de dokters de volgende morgen wilden opereren konden ze de galsteen niet eens meer vinden. "Hoe is dat toch mogelijk!", riepen ze uit. Wij triumpheerden nogmaals en hoe! Juffr. W wilde graag een schriftelijke verklaring hebben van de dokter. Ze heeft inderdaad een soort verklaring gekregen. V. Gorkum was nu ten volle overtuigd en kon zich niet meer stil houden. Hij was vrijmetselaar en wilde per sé een lezing houden over Chr. Science. Ik ried hem dit ten sterkste af, omdat ik wel inzag dat hij nog lang niet genoeg vast in zijn schoenen stond en omdat alleen lecturers dat kunnen. Hij beloofd alleen maar stukken uit een tijdschrift te lezen. Ook dit bracht reeds een storm van verontwaardiging en lachlust te weeg bij de broeders. Dokter Aikema, met wie ik dagelijks at voelde zich geroepen daartegen in 5 lezingen tegenop te komen.

Een ander waar V. Gorkum over Science begon te spreken was de bekende dominee Van Duyl. Volgens V. G. vond die "heel veel moois" in Science en de goedige V. G. kwam maar steeds weer bij hem Sc. lectuur aandragen. Tegen anderen spotte V Duyl daar dan over. V. Gorkum was ouderling (of kerkvoogd) en ging nog trouw naar de kerk. Ook tegen dokters nam hij een half standpunt in. Hij was de notabele der plaats en had van ouds een massa vrienden en bekenden.

Eens moest ik met alle geweld mee naar een voordracht van Ds van Duyl. Hij sprak zooals een dominee betaamt met vuur en gevoel. Het onderwerp was de dood. Die was een groote redder, de groote uitkomst, het heerlijke uiteinde. Ieder was zeer onder de indruk behalve ik. Later op een Woensdagavond bijeenkomst moest er nogmaals over geherkouwd worden. Ik zei dat ik vond dat als Ds van Duyl meende wat hij verkondigde hij maar gauw zich zelf van kant moest maken. Dan had hij het hoogste bereikt. De dood was volgens de Bijbel een vijand en geen vriend en VD kweekte zelfmoord. Men vond dit geloof ik te cru! Maar het teekende de laffe situatie. Te burgerlijk en te Camera Obscuraachtig.

V. Gorkum kwam in groote nood. Achter zijn rug werd hij bekletst, zijn medewerkers in de zaak (ik noemde die altijd het juffers schoothondje) wond zich vreeselijk op en beschouwde mij als de oorzaak van alles. De zaken gingen slecht en V Gorkum kende geen rust meer. Met Science kon hij de heele

nachten wel werken, met Science hoefde je niet ziek te worden of overspannen, enz. Herhaaldelijk kwam Mevr. v Gorkum bij me te vragen of ik hem niet kon uitleggen dat hij rust moest nemen. Hoewel hij zijn verderf tegemoet holde, kon ik hem niet aan zijn verstand brengen dat hij veel rustiger moest worden. Zijn zaak was in nood! Hij zou dat nog kunnen redden met hard werken. Voor hem behoefde ik geen zorg te hebben, hij had immers Science. Het einde was dat hij longtering kreeg en binnen een paar maanden overleed. Hij was in dien tijd buitengewoon dapper. Godsdienstig als hij altijd geweest was vreesde hij de dood niet, maar zijn vrouw en zoon verweten mij in stilte. Later na zijn dood verweet de zoon mij openlijk, dat ik het er leelijk bij had laten zitten.

Een week voor VG's dood werd mij de dienst bij de Provincie opgezegd en verliet ik Assen. Op de begrafenis ben ik nog geweest.

Het leek toen of Science in Assen voorloopig voorgoed de kop was ingedrukt en ik was zeer verbaasd na mijn terugkomst uit Suriname te hooren, dat er weer een nieuw clubje verzezen was.

Kort vóór mijn vertrek uit Assen, woonde ik naast een nieuwe gereformeerde kerk. In de kerk werd toen uitgemaakt door de heeren dominees dat de slang uit het Paradijs daadwerkelijk met Adam en Eva had gesproken. De 'concilie' van Assen 'verduisterde Assen bijna door de zwarte rokken en zwarte hoge hoeden. Een zeldzaam stel was het, dat voorbij mijn ramen ter kerke trok. Ernstig redeneerend twee aan twee verlieten ze soms het kerkgebouw en wandelden voor ons huis op en neer. "De slang heeft gesproken" en dominee Geelkerken was derhalve een ketter, die uit de gemeenschap werd verbannen. Bij de eerste zitting overleed de voorzitter plotseling. Het was een lugubere concilie, waarbij de dogmadienaren uit alle hoeken en gaten waren gekropen om in Assen eens voor altijd uit te maken wat dogma was en wat niet.

Het was een zoogenaamde slechte tijd "voor pas afgestudeerde jongelui". Men had ons aanvankelijk wijsgemaakt dat de heele wereld voor ons open stond als we klaar waren". Dit leek zoo logisch. In de oorlog waren miljoenen jongens van onze leeftijd gesneuveld en was al het productieve werk blijven wachten. Alles was in die 4 jaren veranderd of kapot geschoten en de hoeveelheid werk die er viel op te knappen was volgens onze vooroorlogsche begrippen enorm. "Gauw maken dat je klaar komt" was het parool.

De eerste jaren bevestigde min of meer de theorie. Ieder van ons kreeg vlug een baan. In 1922 werd het al mis en de klagers vervulden het luchtruim met hun geklaag en met hun voorspellingen van een nog slechtere toekomst. Wij 5 tijdelijke broekjes bij de Provincie Drente, onervaren in de wegen der wereld, ondervonden aan den lijve het feit dat we al onze pogingen om weg te solliciteeren nul op het request kregen. Dit bleek later de schuld van de hoofdingenieur te zijn, wel niet geheel, dan toch gedeeltelijk. "Het is toch een vreeselijke tijd", zong Heuff. Ram's teleurstelling werd ondraaglijk voor hem, hij kwijnde weg. Koets, mijn oude schoolvriend, droeg op dramatische wijze voor hoe hij leed en ten onder ging in de maalstroom. Alleen Walther en ik lieten ons er nog maar niet zoo door uit het veld slaan. We vonden het buitengewoon vervelend in Assen, maar het zeuren er over lag niet zoo in onze aard. We konden het ook niet zoo mooi zeggen. De een warmde de ander op en een uitweg was niet meer te vinden. Het "bittere einde" kwam steeds nader. Ram verliet reeds tevoren ons. "De ratten verlaten het zinkende schip" zei ik toen en dit nam Ram mij kwalijk ook nog.

Met bittere gevoelens ploeterden we door de Drentse modder van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. Walther en ik gingen samen wonen in het oude klooster waar Koets' verloofde tevoren geleefd hadden. Een gediensige kwam eens in de week de zaak schoon maken. Het was een vrij gek leven. Een Zondagsschoollokaal was onze slaapkamer. Het tochtte er erg. Een groote tuin met veel appels en peren was ons stroopdomein. Hier hebben we ongeveer ½ jaar gewoond, mogelijk wel 1 jaar. Ik herinner me nog hoe we op een nacht peren gingen stelen.

Walther had een zwager die tot nog toe in een oude snik [15m lang Fries binnenvaarttuig] had gewoond. Hij was fotograaf en arm en bezat bolshevistische ideeën. Was daar door dienstweigeraar en moest dit bekoopen met jarenlange gevangenschap. Kreeg daarbij totaal onvoldoende eten, zoodat men er om vocht wie de gootsteen mocht schoonmaken. In zoo'n gootsteen trof men nl. nog wel eens wat vet aan. Na uit de gevangenis ontslagen te zijn zwierf hij verwilderd rond en leefde van wat roof (aardappels van 't land, wortels, knollen, meel, enz). Aldus kwam hij ook in Groningerland. Hier kraag hij voor een appel en een ei een oude snik, waarin hij voortaan ging leven; zijn levensonderhoud kon

op dezelfde manier worden voortgezet. Hij trok de snik het land door en kwam eindelijk daarmee in Arnhem. Zakte toen de rij af en bleef in Katwijk hangen, waar hij strandfotograaf werd. Van de negatieven maakte hij ruitjes voor zijn snik. Eindelijk had hij een vrij aardige woning op getimmerd. Alle ruitjes waren 13x18 negatieven. De naam van de schuit was "Liberty". Hiermede gereed zijnde trouwde hij Walther's zuster en toen de zaken vooruitgingen en ook de familie toenam, kreeg Walther de "Liberty" om in te wonen voor nogal veel geld. We gingen nu daar in wonen en hadden het er wel naar onze zin. Koets was onze geregelde gast.

[tekening achter keuken, midden kamer slaapkamer, donkere kamer in de punt]. Het voordeel van dit bohemienleven was, dat armoede en werklust hun uiterste verschrikking voor ons verloren. We merkten dat het best ging om met heel weinig tevreden te zijn en gelukkig vooral des winters was het er behagelijk. De regen kletterde dan op het zinken dak en de kachel snorde. We maakten zelf onze chocolade of thee of bakten visch en dit smaakte voortreffelijk. 's Middags namen we van alles mee uit de winkels, brood, margarine, vleesch, enz. Des avonds gingen we in een restaurant eten. De winkelmensen kenden ons als "de heeren". Eens in de week kwam een juffrouw de zaak schoonmaken, onze bordjes gebruikten we dus een week achter elkaar. Bedden maakten we zelf wel een beetje op.

We kregen veel bezoek. Behalve Koets kwamen nog Walther, verloofde "Mooi Elsje" uit Dalen en collega's of vrienden. Het was een soort tehuis, dat we allen apprecieerden nu onze dagelijkse werkkring zoo'n bron van ellende was geworden.

Des zomers plofte ik naakt voor het naar bed gaan overboord in de vaart. Dit mocht wel niet, maar 't heeft me nooit een vermaning van een agent gekost. Het werk bij de Provincie liep ten einde. Op een avond voorspelden we elkaar de toekomst. Walther zou over een jaar een behoorlijke betrekking hebben in 't land, ik zou in Amerika zitten en Koets zou een baan hebben als leeraar. Dit is alles uitgekomen.

Koets kreeg nadat hij klaar was vrijwel direkt een betrekking in Rotterdam (dank zij Chr. Science) en Walther werd een plaatsje veroverd bij Gebr. Wieringa te Koevorden. Ik bleef alleen in de Liberty achter en na daar nog eenige maanden in gewoond te hebben nam Walther de Liberty mee naar Odoorn om daar in te gaan wonen met zijn Elsje. Ik verhuisde toen naar het huis naast de gereformeerde kerk, waarvan ik hierboven sprak. Ik bleef dus tot het bittere einde en was blij toen dit eervol bereikt was.

Eens trok ik de zeer stoute schoenen aan, ging naar hoofdingenieur de Jonge en zei hem dat wij allen de mening waren toegedaan dat hij ons niet voldoende hielp om weg te komen. Hij werd pimpelpaars van nijd en zei: "verrek vent". "Nu zie ik toch wat jij er voor een bent. Ze hebben me altijd voor je gewaarschuwd en nu zie ik dat ze gelijk hebben". Ik vroeg beleefd wie hem voor mij gewaarschuwd had. Dat was hoofdingenieur Van Elsing geweest uit den Haag. "Hoe kom je toch in hemelsnaam aan die Van Veen dat is een onmogelijke vent" had die hem al jaren geleden in vertrouwen gezegd. De Jonge slap als die was, had dat natuurlijk aangenomen. Ik zei tegen de Jonge dat ik morgen naar den Haag wilde om deze zaak op te helderen, want dat ik een schrijven van V. Elsing bezat, dat ik goed bij hem voldaan had. Dit bracht de J. in de war en hij gaf mij daarvoor toestemming.

Te den Haag aangekomen kende V. Elsing mij niet meer. Ik had er in 1917 twee maanden gewerkt doch het ging natuurlijk grootendeels buiten hem om, zoodat het volkomen verklaarbaar was, dat hij mij niet herkende. Ik legde hem uit, dat mijn chef gezegd had dat V. Els. mij een onmogelijke vent had genoemd en daarvan verlangde ik gaarne opheldering.

30 Maart 1935 Zaterdagmiddag.

Gisteravond kwamen Hennie en ik om 12 uur thuis en hoorden dat de Dir. Generaal van de Waterstaat mij benoemd had tot Hoofdingenieur. Wel, wel! Hoe het groeide! Zit ik me daar mee in de rij hooge Pieten en heb ik me daar in eens een fijn leventje vol avontuur en zonder beslommeringen. Hoe is dat alles zoo gauw veranderd na de donkere dagen in Drente en Suriname?

Hennie en ik zijn eenige weken teruggekeerd uit Tirol, waar we 3 weken (de maand Februari) geskied en gerodeld hebben in de sneeuw. Deze lag daar 1 ½ m hoog. Dat is een ander leventje dan in Suriname!

Ik zie nog dat kleine 2000 tons bootje, dat me naar Suriname bracht. De Frederik Hendrik heette het. Hennie en Aalfs hadden me uitgeleide gedaan. Marie ook. 's Avonds vertrokken we uit IJmuiden.

Hennie, Marie en Aalfs hadden meegevaren van Amsterdam naar IJmuiden en toen weg, foetsie. “Zoo’n mooie zomeravond om de Noord is toch ook wel fijn, zei de kapitein. “Dat groene koude licht, doet je toch ook wel eens goed”. In Scheveningen was vuurwerk. Dat konden we goed zien vanaf onze boot.

We waren ongeveer 5 eersteklas passagiers, een planter met zijn vrouw, Milly Oliviera (een hoofdacte onderwijzeres van 20 jaar), een halfbloed meneer uit Demerara en ik. Milly Oliviera ging terug naar huis en was zeer gelukkig. Ik had een introductiebrief voor haar van kennissen uit Groningen.

Verder was de scheepsdokter Dr Poll uit Grijpskerk. Die was verloofd geweest met een vriendin van Anne uit Uithuizen. Die goede dikke Dr Poll woog zeker zoo’n 250 pond.

’s Morgens bij Engeland zegt de planter met een breede lach tegen mij, dat ik het wel niet zal weten maar dat het gewoonte is, dat de ingenieurs voor Moengo per retournerende boot terugkeren.

Ik vroeg hem wat hij bedoelde. Hij legde uit, dat de Frederik Hendrik nu via Paramaribo naar New York ging en dan weer dezelfde route terug. Kwam de boot dan op zijn terugreis in Paramaribo, dan stond de ingenieur weer op de kade om naar Holland te reizen.

“Ja”, zei de kapitein, die dit hoorde, “we leven hier van de bauxiet. Als de bauxiet er niet was of als Mr Barnes er niet was, kon de heele K.W.I.M. (Kon. West-Indische Mail) wel opdoeken.

“Kijk”, zei de planter en weer met zijn duim over zijn schouder “zoo doet Barnes en dan zegt hij: DOWN THE RIVER en dan komt er ook niemand meer terug”.

Maar de kapitein wist toch ook wel een paar die het er langer dan een paar maanden hadden volgehouden. Het moest er echter een wilde bende zijn, daar midden in de oerboschen. Naar schatting waren er nu een twintig blanken er ging nooit een reis voorbij, dat niet een van hen meegenomen moest worden - hetzij een nieuweling naar Moengo of een afgedankte naar Holland.

’s Nachts droomde ik van een leeg, kaal, dor land met een paar hutjes erin. Ik liep er door en kwam op een prairie met niets dan één houten hek erop. Dat hek was het interessantste deel van het heelal. - Zoo was mijn voorland echter geenszins.

’s Avonds van de eerste dag op zee komt de kapitein me nog wat vertellen. Hij was een jonge flinke open man, kapt. Voorspuy uit Sliedrecht. “U praat zooveel met juffr. Oliviera, maar weet U wel dat ze een kleurlinge is?”

Ik antwoordde, dat ik dacht dat ze Portugeesch Joods was en dat ik niet kon zien, dat er negerbloed in zat.

“Let maar eens op heur haar”, zei de kapt. “Dat is zoo kroes en zwart, dat vergist men zich niet mee. U zult dat ook wel spoedig leeren” - Maar, wat ik zeggen wou Uw toekomstige chef zal het niet zoo prettig vinden als U in Moengo kameraadschappelijk met kleurlingen omgaat en ik dacht, dat ik dat even moest zeggen”.

Ik vond het hoogst dwaas, maar hij zei dat men daar niet om moest lachen. Ik kwam nu in een andere wereld en had mij naar de daar geldende regels te gedragen. Hij legde alles heel goed uit, zonder de minste onzekerheid en voedde mij als het ware op. Hij legde me nog uit, waarom die Demarara halfbloed heelemaal onder aan de tafel moest zitten en waarom die eigenlijk niet voor vol aangezien kon worden. (Ik had die kleurling juist zoo beschaafd en aardig gevonden).

Zoo werd ik daar aan boord door welmeenende handen voorbereid voor mijn nieuw leven.

Aanvankelijk schrok ik nog wel eens als de kapitein de Demararaman heel uit de hoogte behandelde en de laatste dat heel natuurlijk vond. Ik stoorde mij echter niet aan de opmerkingen betreffende Milly Oliviera. Die was zeer ontwikkeld en aardig en de kapitein kon ook niet laten haar aardig te behandelen.

Aan boord was de beste stemming die men zich denken kan. “Heb ik geen mooi leven”, zei Dr Poll als hij naar de vliegende visschen keek. Ik reis en reis en zie steeds wat moois. Vroeger was ik in Terapel bij die boeren. Dat was niets voor mij. Nu kom ik eens in de 3 maanden thuis en dan ben ik Oom Bertus uit de West Indies en breng ik wat kleinigheden mee voor mijn nichtjes en neefjes. Heb ik geen mooi leven? Lekker eten, veel tractement, niets te doen dan genieten van de wereld”.

Hij had steeds een zeer groot plezier en lachte soms, dat hij van de stoelen rolde. Hij was ieders vertrouwde aan boord. In Madeira maakten we een reis met hem naar een 700 m hoge kaap met een auto. Onvergetelijk mooi Madeira. Daar boven waren we weer in de dennboschen en heide, beneden was alles bloem, bloem en nog eens bloem.

Drie weken duurde de reis naar Paramaribo. Wat is de wereld toch groot (of wat voer die schuit toch

langzaam). 's Avonds draaide de gramfoon de Barcelona one step en werd er wel gedanst als de zee wat glad was. In de 2de klas zaten wat Madeirezen. Een jong meisje van 16 jaar danste graag. Heel ander ras, vol gratie en emotie. Drente met zijn schapen was verre. Ergens stond de Martinitoren scheef tegen de aardbol, ergens ver onder de horizon. De zon steeg hoger en hoger en 's middag was het fel licht. De zee was intens blauw met spierwitte kopjes. Zoo zeilde Columbus naar de West en zoo volgden hem talloze fortuinzoekers en ik ook.

Maar de prachtige blauwe kleur van het zeewater werd groezelig, eerst onmerkbaar later meer. "Dat is het water van de Amazone", zei de kapitein. "Dat is al honderden kilometers uit de kust te merken". Eindelijk een lage oninteressante kust - Suriname. Een negerloods, Samson, aan boord, stooten op een bar ?? en eindelijk de rivier op. Heel niet interessant. Veel boomen, maar niets bijzonders. Hier en daar een enkel plantershuis.

Eindelijk de stad Paramaribo, een houten verzameling van huizen. Zoo'n soort Zeeuwsch stadje aan 't water. Negers bij de vleet. Koeterwaalsch, lawaai, lachen, geschitter met witte tanden. Humor en onverstaanbare kwinkslagen. Smoorheet en drukkend. De kapitein en Dr Poll en de andere schepelingen vinden het er wel goed. Die gaan ook verder allerlei prachtige streken bezoeken. La Guaira, Porte Cabello, enz. Barbados, de eilanden... Ik blijf hier in dit weinig aantrekkelijk land. Maar och, ik kan niet alles willen hebben, troost ik mij zelf. Ik ben gezond en opgewekt en durf alles aan. Ik laat me niet zoo gauw wegsturen met "down the river". Ik heb de wijze raad van Dr Poll in mijn hoofd: "jongen, laat ik je één goede raad geven voor dit apeland. Pas je aan, pas je aan. Doe mee, ook al lijkt het je nonsens en sluit je niet af". "En laat je niet doodpesten, maar ga weg als 't je niet bevalt". "Als je niet oppast laten ze je doodwerken, die Amerikanen zijn een apart ras, maar ik houd er niet van. Alles gewin materialisme".

De laatste avond hebben wij samen veel plezier gemaakt. Poll wijdde mij in de genoegens van zijn leven in. In elke haven had hij zijn goede vrouwelijke kennissen en daar had hij dan een reuzen plezier mee. "De menschen lachen hier in 't Zuiden zooveel gemakkelijker" was zijn opinie.

Wat die Amerikanen betreft, daar had ik nu juist mijn hoop op gevestigd. Het land leek me niets, de stad nog minder, maar ik verlangde vreemde dingen te beleven en buitenlanders te leeren kennen. Had ik niet te lang in Drent gezeten met zijn koeien, varkens, schapen en boeren? Hadden die Hollandsche chefs mij niet haast verknoeid? Hier was mijn kans. Ik mocht die Barnes manier liever dan die Drentsche en geloofde vast dat ik goed met die Amerikanen overweg zou kunnen.

"Full of pep", zei de kapitein. "Ik mag dat wel, zoo'n noorderjongen, blank van de hollandsche wei in 't negerland, full of pep maar als je je maar niet laat verknoeien".

10 Aug. 1935

Terug van de "Oceaan" gisteravond. ["Oceaan" was opnamevaartuig van de RW]

Paramaribo, "die stad meiner Träume"! Hoe was die eerste kennismaking ook weer. Smeerheet, windstil en wit. Schelpgruisstraten met absoluut verblindende tereugkaatsing van het zonlicht. Het loopen met de handen voor de oogen en gluren door een spleetje tusschen de vingers. Afgehaald door de kantoorman, genaamd Van Kij [Vrij ??] Aldenhove, juffrouw Aryas, de huishoudster en wie reed me daar in de auto voorbij met de tropenhelm op? Dat was collega Jetten, mij nog bekend uit Delft. Hij zag mij en groette mij kort. Was in Par. om te trouwen. Volgende dag met Woolford en gezin de rivier op naar Moengo. Bosch, bosch en nog eens bosch. Boschnegers en Indianen in hutten of in coralen. 's Avonds geheimzinnige vuurtjes met dansende negers. Vuurvliegen en bijzondere geuren. Met pijl en boog schietende negers. Eindelijk een zee van licht, waarin banale fabrieksgebouwtjes, een paar ijzeren schoorsteen en een ijl watertorentje en dat is dan Moengo. Ach so! Motorgeraas klinkt bedrijvig. Barnes zelf aan de steiger, maar niet veel meer. Alle slaven zijn naar de stad Par. en we zijn die onderweg tegengekomen. Het was Koniverjarie, de koninginneverjaardag en dus de nationale feestdag. Men bracht mij naar een houten gebouw op palen en wees mij een kamertje aan. Houten wanden, een houten kastje en een ijzeren bed onder een klamboe. Voila! Gallerij rondom. Meer kamertjes in het gebouw aanwezig. Geen portret of opsiering, niets dan een oude tropenhoed hier of daar aan een spijker. Alleen één kamertje had een driehoekig reclamevlaggetje aan de wand geprikt en boven de deur een goedkoop soort sarong. Een gitaar met linten hing daar zelfs, maar alle snaren stuk. Dit was het kamertje van de Zeed Gronquist. De volgende dag, Zondag zeer verveeld. Niemand om mee te

praten, te heet om veel te doen en bovendien niet aantrekkelijk. Het veldje, lang 2 km, breed ½ km was omringd door bosch, en op het veldje stond niets dan een paar oninteressante gebouwtjes en wat fabrieksgedoe. Aan de zuidzijde wat stafhuizen, de eenigste die er goed verzorgd uitzagen en een hoop op de toekomst levend hielden.

Dat was dus het oord, waar ik zou leven en werken. Hier zou Hennie komen, hier zouden we wonen en ons gelukkig moeten voelen. Hoe lang zouden we hier wonen? Zouden de mensen hier aardig voor elkaar zijn? De kamers toonden zulks geenszins. Onhuiselijk, haast gevangenisachtig zagen die er uit. Voelde hier dan niemand voor een weinig gezelligheid in de kamers? Hennie's portret zette ik alvast maar op het kastje. En die bleef er ook later op staan. "Het is goed voor een 'tenderfoot' om eens abroad te gaan" had mijn zuster Anne vanuit San Fransisco geschreven. Zeker! maar zou het ook goed zijn om mijn heele leven hier te zitten? "Nooit in der eeuwigheid!" De theorie der slechte tijden zat zwaar in mijn geest. Zeven jaar lang was mij dat door de 'omstandigheden' ingepompt. Had ik niet honderd of meer sollicitatiebrieven geschreven met geen antwoord er op? Had ik niet hard en eerlijk gewerkt en toch geen vijanden gemaakt? Hier stond ik nu, ergens tusschen de Orinoco en de Amazone met een helmhoed op en een kakipakje aan - de Engineer of the Surinam Bauxite Cy. Waar waren mijn vrienden, de artiesten van Groningen met hun levensblijheid en onbekommerdheid? Ik benijdde hen. Zij waren tevree met een klein huisje, heel eenvoudig eten en geen vooruitzichten. Hoe vaak moesten ze niet naar hun vrienden toe om te eten als ze zelf geen dubbeltje meer in huis hadden. Waarom deed ik niet evenzoo. Ik had toch geld genoeg!

Maandagmorgen 6 uur naar de fabriek. Barnes in een loods achter zijn schrijftafel. Vriendelijk en zakelijk. "Well, Mr Van Veen, I want to see whether you've got brains". of ik de kolenhoop maar wilde opmeten. Twee negers stonden op mij te wachten. Ze hadden een waterpastroestel met waterpasbakens en een meetlint. De kolenhoop leek op een miniatuurbergje en ik besloot maar te gaan s..chij..ateren. Vervolgens bracht ik alles in tekening, planimetreerde de oppervlakken en berekende de inhoud. Eindelijk was ik klaar en toonde Mr Barnes het resultaat. Die was verrukt. Weliswaar kwam het lang niet uit, maar dat kon volgens hem niet aan de methode liggen. Ook Woolford, die daar bureauman bleek te zijn, was erg tevreden en noemde mij "very clever".

Daarna kreeg ik mijn tweede opdracht: Het uitzetten van een "pipeline". Dat was iets waar ik nog nooit van gehoord had. Ik wist ook niet wat 'uitzetten' inhield en welke zaken daar bij in acht genomen moesten worden. Ik kreeg de tekening en een der neger-helpers vertelde mij van piketten met spijkers op een bepaalde hoogte, ook wees hij mij de 'NAP' aan; 103 werd dat daar genoemd. Ik liet die piketten dan maar staan op advies van mijn helpers en dit bleek ook goed te zijn gegaan.

Daarna moest ik de mijn opmeten. Het bleek mij dat men bauxiet aan de oppervlakte won. Eerst springen der rotsen door dynamiet, dan meer oprapen. Bovenop de rotsen lag een laag modder, die eerst met kipkarren moest worden verwijderd. Iemand met een zuur gezicht moest mij de vaste punten wijzen. Bouche heette die man. Half Britsch-Indisch, half iets anders.

Ook dit lukte wel en ik kreeg langzamerhand in de gaten wat de 'ingenieur' moest doen. Uitzetten en meten en niets anders. Dit is natuurlijk zeer eenvoudig werk. Men noemde mij 'surveyor' en ik was dus iemand van weinig importantie. Jetten was die groote man, na Dearasangh de rechterhand van Barnes. Er waren nu 4 Delftsche Ingers in Moengo t.w. Jetten, Joose, van Welzenes en ik. Joose was juist uit de gunst. Iedereen dacht dat Joose zou verdwijnen, down the river, en dat ik zijn plaatsvervanger was. Ven Welzener was een werktuigkundig ingenieur en deze zag ik wel eens in 't zweet zijns aanschijns zwoegen in de machinewerkplaats. Nu moet men niet denken dat de igrs een betere positie hadden of meer verdienden dan de andere blanken. Dat was heelemaal niet zoo. Het best bezoldigd en het meest in aanzien waren de Amerikanen. Alle andere blanken kwamen een trap lager, daarna kwam de kaste der halfbloeden en daarna de negers, britsch-indiërs, Javanen, enz. Zoo was de hiërarchiesche trap aan welke top de almachtige Barnes stond, de "biebie", de "tigu", the "Big Boss" (Biebie was B.B. of Blaisley Barnes).

Jetten was een pokdalige lelijke vent als student. Hij leefde er in Delft maar op los, was cynisch, ruw, kneep de kat in 't donker, dronk en had 4 of 5 jaar te lang gestudeerd, omdat hij gedurende zijn studietijd een toelage kreeg van een overleden oom. Wij waren ongeveer even oud, maar ik was reeds 7 jaar in de praktijk en hij slechts één, nl. het jaar in Moengo. Dat was echter een geduchte voorsprong. De Amerikanen deden het zoo heel anders dan in Drente. Met een haast niet bij te houden vlug tempo verrezen de gebouwen uit de grond in Moengo en met een haast niet bij te houden langzaam tempo

“gebeurde” alles (dwz niets) in Drente. Van huis uit was ik handig en zeer vlug en ik prefereerde de Am. methode honderd maal boven de Drentsche. Die vlotte Amerikaanse methode lag mij precies doch veel vreemds moest ik eerst nog leeren. Daar waren al die negers. Welke karakters hadden die? Daar kreeg ik de eerste weken geen hoogte van. De voorman van een ploeg negers had ik iets te vertellen. Hij zat gehurkt op de grond en zag mij niet. Ook hoorde hij mij niet door ‘t vele lawaai. Daarom raakte ik hem even met de voet aan. Razend sprong hij overeind en wilde mij te lijf, omdat ik hem met de voet had aangeraakt. Dat was het bewijs dat ik hem als een hond beschouwde en ik had groote moeite hem te kalmeren.

De waterpashelpers hadden mij er tusschen. Ze hielden die vaak met opzet te hoog of te laag of lazen verkeerde meetcijfers op. Ik ontdekte dit misschien iets te laat, tenminste mijn derde opdracht ging heelemaal fout.

Ik moest de “loading station” uitzetten, een vierkant gebouw van $\pm 10 \times 15$ m. Ik moest mij daarvoor bedienen van onder de grond gelegen vaste punten. De negers zochten die voor mij op, omdat zij ze zelf hadden geslagen. Ik zette dus de bouwlatten uit en spijkerde daar de spijkers in van de hartlijn van de fundamenten. De gaten daarvan waren al gegraven. Het ging om het stellen van de betonbekistingen.

Waar en hoe ik de fout maakte, is mij nooit duidelijk geworden, maar ik plaatste de hartlijnen ongeveer 6" of 15 cm verkeerd. Jetten zag dat blijkbaar wel maar vond het te mooi om niet te laten doorgaan. Hij zei mij vlak voor het gieten van het beton: “Ze staan goed toch, hè? Ik ga beginnen met gieten!” Het was mijn eerste verantwoordelijke werk en antwoordde hem of hij ‘t niet even wou controleren. Nee, daar had hij geen tijd voor.

Zoo werden de fundamenten gegoten en de bouten er foutief ingezet. Jetten zei geen woord en dacht dat hij mij een erg mooie kool had gestoofd. Dat was ook zoo. Nijhof, de man, die het ijzerwerk moest monteren, wil gaan beginnen met de “loading station” en merkt natuurlijk dat het alles scheef is. Hij ziet Barnes loopen en wacht tot B bij hem komt. Dan gaat hij heel bedenkelijk doen en met maatlatten en schietlooden werken, zoodat Barnes aan hem gaat vragen, wat er aan de hand is. - “Where is that damned surveyor!” - Nu had ik kort tevoren de noodlottige tijding al gehoord. Nijhoff had mij gewaarschuwd en ik had hem gevraagd of de beton niet weggehakt en opnieuw gegoten zou kunnen worden. Hij durfde daar niet op aan. Mijn “slapie” Janstra, die ook veel betonwerk uitvoerde bood aan dit in de nacht op te knappen. Hij ging naar Jetten om dit oogluikend toe te staan, maar die zei politiek, dat hij dat niet durfde toestaan uit vrees voor Barnes. De algemeene verontwaardiging onder de vrijgezellen was daarover zeer groot. Ik kreeg echter het zaakje op mijn dak. Een honderdtal vloeken over mijn hoofd met als eind het bevel om de fundamentjes te sloopen en overnieuw te gieten. Daarmede was de bui vooreerst over. Ieder had verwacht dat ik “down the river” gestuurd zou worden.

12 April 1936

Eenige dagen geleden is Marie Annabel geboren. Ik zit alleen met Anja en Alf in huis - zij slapen - zoodat het een goede gelegenheid is verder te breien.

Moengo! Wat een verhalen kan ik daarover vertellen. Het leven beviel mij er van den eersten aanvang niet. Natuurschoon was er totaal niet. Ik had daar zoo op gehoopt, omdat dit het eenigste is waar men zich mee zou kunnen troosten als het ander je niet aanstaat. Ik had gehoopt op heuveltjes, mogelijk zelfs op een zeestrand, waar het een weinig koel zou zijn en waar mogelijk gebaad zou kunnen worden op Zondag. Niets van dat alles. Geen heuveltje om eens uit te kijken over het oerbosch en om de wind eens flink om je heen te laten strijken. Geen strand om te zwemmen - het moet een rhizophorenstrand ?? geweest zijn met modder, slangen, krokodillen en groote vreetkrabben - zelfs in de rivier kon men geen bad nemen vanwege zoetwaterhaaien, pirenen genaamd. Hempel, een der blanken, had bij wijze van proef zijn vinger aan de bek van een “doode” pieren gehouden en deze had netjes het kapje eraf gebeten, hoewel het beestje niet langer was dan 30 cm. Er was slechts bosch rondom. Een weg van 2 km lengte, wat armzalige kleine houten hutjes, de naakte gore kamers der vrijgezellen, de dikke vieze negermeiden om ons te bedienen, een smorende hitte die om 7 uur ‘s morgens al niet te dragen was en een grenzenlooze eentonigheid in alles. Het bosch viel mij zeer tegen. Niet hoog, niet indrukwekkend, geen bloemen, geen variatie. Het was een wand, waar men niet waagde binnen te dringen uit vrees voor slangen, enz. Het werk was voor mij een enorme teleurstelling, de mentaliteit der blanken een

gruwel. Grof, ruw, zonder vriendelijkheid. Het gevolg was dat ik ziek werd, dysenterie. Ik lag eenzaam en verlaten onder de klamboe, was smoorheet en voelde mij omringd door een muur met één gat, Paramaribo. Dit duurde vele dagen. Dokter Ijpma kwam en ging en kon weinig beginnen. Ik was hem dankbaar toen hij zei, dat alle blanken het er even beroerd vonden vooral - het begin. Janstra was rustig en opbeurend toen ik hem uitlegde, dat dit iets vreeslijks was en door dapper niet meer aan de angsten te denken en blij te zijn dat er tenminste meegevoel was, klauterde ik weer naar boven. De gedachte dat wij allemaal in die poel zaten gaf mij het kameraadschappelijk gevoel dat mij redde. 's Avonds schreef ik lange brieven naar Hennie en anderen en verscheurde die vaak om opnieuw te kunnen beginnen. Wat ik bovenal vreesde was het nietsdoen en de eenzaamheid. Ik moest de vrije tijd schrijvend en slapend door zien te komen en zou onmogelijk een klaagbrief durven schrijven uit vrees de zeere plek te sterk aan te raken.

"Hi, perfect sample of a perfect man", riep mij op een morgen de onderdirecteur Dearasangh. Die had al gedacht dat ik geen blijvertje zou zijn, te grootte "tenderfoot". Maar toen hij mij zag lopen kwiek en vlug verwonderde hem dat zeer en vroeg hoe ik zoo vlug weer op kluiten was gekomen. Van die tijd af ging alles beter. Het oude Hollandsche leven lag als een ver verschiet achter mij.

Een episode uit die ziekte is de volgende: Half en half had ik de hoop dat er ergens een Scientist onder de blanken zou schuilen. Waar zou de naaste Scientist wonen? Ik lag ellendig op bed te wenschen naar een Scientist in de buurt. Plotseling hoor ik naast mij Oudehand zeggen "Christian Science" vol vreugde wilde ik naar hem toegaan maar voorzichtig geworden wachtte ik tot hij wegging en zag op zijn tafel een tijdschriftartikel over Christian Science. Verder niets. Dit was voor mij een aansporing niet te hopen op hulp van menschen in de buurt, maar krachtige pogingen zelf aan te wenden de ziekelijke angsten te verdrijven. Dit was geloof ik het keerpunt. Ik kreeg betere negers, de een zelfs bijzonder aardig Tdlokgreg. Ik leerde hem met het instrument omgaan en kon op hem aan. De eerste brief van Hennie kwam eerst 4 weken later. Ik verdween er mee achter een tank ergens aan de rand van het bosch en las hem vele malen. Erg aardig vond ik die niet, maar hoe zou het ook mogelijk zijn geweest mijn leven daar eenigszins te doorgronden? Ik was zoo rijk in vergelijking met Joosse, die niets had en er waren meer die jaloersch waren.

Een zeer hoofsche gestelde uitnodiging voor mij en Dr Ijpma bereikte mij op een middag van Barnes. De smoking werd aangetrokken en vol spanning ging ik die vreemde wereld der Amerikanen tegemoet. Barnes' huis was prachtig van binnen de spijzen zeer goed en de bediening vorstelijk. Barnes zelf koninklijk. Dearasangh zat mee aan. We dronken duchtig. Vreemd genoeg had dit in Moengo geen vat op mij. Ijpma raakte echter van de kook. Zijn Engelsch was hakkend, terwijl mijn tong wat lossier werd. eindelijk kwam het gesprek op een medische quantie. Barnes hield niet van al die pillen en drankjes. Ik steunde hem daarbij. Ijpma ging er tegen in (de eerste fout) vervolgens ging het over de zindelijkheid in 't hospitaal, die volgens Barnes niet groot genoeg was. "Please, tell it to Dr Peters, who is in charge of the hospital", zei Ijpma dom. Peters was de oudste dokter en inderdaad de baas, maar Barnes had het recht om grootte zindelijkheid te eischen van Ijpma (2de fout). We gingen laat naar huis en 's morgens hield Barnes' grootte auto bij mij stil - of ik mee wilde rijden. Mijn beurt was goed geweest. Ijpma werd dien dag ontslagen. "Down the river".

Ik moet in die begintijd veranderd zijn. Tot nog toe was het onmogelijk mij te scheren. Het baardhaar was zoo hard, dat alles er onmiddellijk stomp op werd. Geen scheermes in Moengo kon uitkomst geven. Grenquist, Joosse, allemaal probeerden ze hun krachten op mij, maar het eenige resultaat was dat hun mesjes bedorven werden en mijn huid zo akelig dun en rood en pijnlijk dat het niet te harden was. Na de crisis ging het scheren gelukkig normaal.

De danspartijen kwamen nu ook voor mij open. Ik deed er mijn best en maakte geen houderig figuur, dronk veel omdat het mij toch geen kwaad deed en hoewel wij niet voor 3 u naar bed gingen hinderde dit mij niets. Ik had mij blijkbaar "aangepast", volgens de raad van Dr Poll. Achteraf geloof ik dat het kameraadschapsgevoel mij zeer steunde. Wij werkten allen hard, hadden allen dezelfde weerzin in 't kort voelden ons als soldaten in een loopgraaf. We steunden elkander onbewust. Dat was de kracht der jongezellen. Het was een genot overdag de hand ter begroeting op te steken en een hallo te wisselen. Mrs Barnes kwam met haar 2 kinderen. Zij was mooi en jong en zeer beschaafd. Had toen reeds kunstmatige wenkbrauwen. De parties waren niet van de lucht. Er werd een danshuis gebouwd bij 't bosch. Maar dat was geen succes. De muskieten vraten je levend op. Met de flitspuit gewapend trokken wij er op af en moesten de beenen voortdurend onder de fliit [insecticide op basis van

petroleum] houden. Mrs Barnes was steeds dezelfde onder alle omstandigheden de grote dame. Ze was ongeveer 32 jaar. Barnes 50. Blijkbaar vond ze hem maar een matig goed echtgenoot voor haar. Inderdaad was dat ook zoo. Voordat zij kwam was de vrouw van Nijhoff de favoriet. Dit was een gehaaide vrouw, die het niet al te nauw nam. Zij vleide Barnes op een misselijke manier en wist voor haar man een goede baan te veroveren.

Mrs Barnes maakte ogenblikkelijk een eind aan de verhouding tusschen haar man en Mrs Nijhoff. Na 8 maanden in Moengo doorgebracht te hebben mocht ik Hennie laten overkomen. Wat dat alles beteekent! Een mooi huis met parketvloer, visites bij soortgenooten en andere geneugten.

Barnes auto stopt voor de deur der vrijgezellen en vraagt mij te spreken. "Say, Van Veen, "als je verloofde komt doet U mij dan het genoeg door haar bij mij te laten logeren". Dit mag heel normaal klinken, maar in werkelijkheid was dit het grootste compliment voor mij die er mogelijk was. Mrs Barnes wilde haar bij zich in huis nemen! "Wat sta jij reusachtig in de gunst zeg!" "Hoe is 't mogelijk dat je zoo bij de baas in de smaak valt", enz. Dat was nog nooit aldaar vertoond. Hennie heeft het er alleraardigst gehad.

Betrekkelijk kort voordat Hennie kwam gingen de Jettens met vakantie naar Barbados. Eindelijk kreeg ik toen beter werk. Er was toen ook een tenniswedstrijd uitgeschreven door Barnes en Nijhof, die de baas der fabriek was geworden, wilde zijn plicht als tennisspeler vervullen. Dat liep echter mis. De grote regentijd was ingevallen en de fabriek, die kort tevoren in werking was gezet en nauwelijks de kinderziekten te boven was, werkte niet naar behooren. Per dag moest 1000 ton bauxiet gemaakt worden en Nijhof bracht het niet verder dan tot 500, later tot 200 of daaromtrent. "Ja, wat kan ik daar doen", zei Nijhof tegen mij, "de regen maakt de kolen nat en die natte kolen willen niet door de combustors; zij koeken erin samen".

Uit de schoorsteenen van de fabriek mocht geen rook komen. Dat zag Barnes vanuit zijn huis en zoodra er rook uit kwam was hij woest. In die regentijd was het doorlopend mis. De molens moesten telkens stoppen en er werd geen bauxiet gewind. In die omstandigheden ging de domme Nijhof tennissen. Ik liep na de dagtaak door de fabriek en wilde naar huis gaan eten (6 uur). Barnes liep daar mistroostig rond, zag mij loopen en droeg mij op de fabriek te laten draaien. Met de noodige onwerkelijkheid aanvaardde ik dat en dacht er verder niet over na - wat een flair krijgt men aldoende - liet de volgende morgen alleen de bovenste centimeter kolen van de natte kolenhoop afscheppen en de grootere korrels uitzoeken. Bracht voorts wat natte kolen onder dak op een warme plaats en smaakte het genoeg 900 ton bauxiet te draaien. Barnes was stomverbaasd. Woolford, de kantoormanager, kwam en zag de kolenpikkers. Hij begreep er niets van, waarom ik dat liet doen, dat kostte maar geld. Maar voortaan stond ik onder de hoogste bescherming en kon doen en laten wat ik wou, mits ik de zaak liet marcheren. Ik bestelde groote dekkleden en wierp die bij elke bui over de kolen, zodat zij niet meer nat werden. De tweede dag had ik ver over de 1000 T en wist het gemiddelde gemakkelijk te hoog te houden. De schoorsteenen gaven alleen de mooie rossige bauxietstof, met de kolendampen. Een andere roem oogste ik nog in Jettens afwezigheid door een verbetering van het productiesysteem in te voeren. Boven op de bauxietrots bevond zich een laag teelaarde met boomstronken en struiken. Deze werd verwijderd met schoppen, treintjes en later met stoomschoppen. Een en ander was duur. Ik bedacht toen dat die "overburden" wel mee in de fabriek gestopt kon worden, mits de trommel er direct werd uitgespoeld met behulp van water en zeeven. Barnes vond alles goed en liet mij mijn gang gaan. In een nacht liet ik de zeef aanbrengen en 's morgens werkte 't niet. Echter was de zeef zoo aangebracht dat de gewone manier kon doorgaan. De voorman van de timmerliedenploeg gaf mij toen de raad het water vanaf een kleine hoogte op de zeef te laten vallen (zie figuur)

[tekening: water van links boven + steen + overburden door buis over de zeef waaronder naar links afbuigend een buis waar overburden door wordt afgevoerd en rechtdoor schuin omlaag het bauxiet in opvangbak.]

's Morgens na deze geringe verandering bleek het perfect te werken. Alle rommel ging direct naar de tacking ?? ponsd. Dus niet alleen overburden, maar ook alle andere fijne ongerechtigheden. Barnes zei: "got it already?" en ging direct mee. Knorde goedmoedig. Het bespaarde de maatschappij vele duizenden dollars per maand - maar dat zei hij niet. Er kwamen echter berichten later uit Amerika, dat wij de zuiverste bauxiet afleverden, die ooit verscheept was en Barnes gaf mij daarvan de eer.

Zoo stapelde de eerbewijzen zich op. Mr Van Veen die vroeger nooit op de lijst van white staff werkers op Zondag voorkwam klom in 14 dagen tijd tot aan de spits. Alles kwam nu op mijn arme schouders te rusten en 's nachts moest hij de bauxietbooten uitgeleide doen. Drie maal in de week werd ik dan gewekt, moest in een roeibootje de diepgang aflezen, de kapitein goed reis wensen en mocht dan tegen 't lichten weer naar bed, om 6 u weer present te zijn. Ik was toen een paar dagen geleden getrouwd en het was niet vol te houden. Gelukkig maakte ik een fout in de aflezing en werd met een goedmoedig grapje van het nachtelijk werk ontheven.

Barnes was een goede chef. Men vloog voor hem van hoog tot laag en critiseerde zijn besluiten niet. Die waren wijs, maar ongelooflijk streng. Hij ging nooit op details in. De electricien Kooiman was goed in zijn werk. Hij werkte hard en nauwgezet. Barnes zag dat wel, maar vond dat hij toch niet genoeg opschoot. Kooiman ontdekte toen dat Barnes wat zien moest en pootte onmiddellijk groote transformatoren ergens in 't gezicht. Toen was Barnes tevree. Men moest de dingen die in 't zicht vielen het eerst stellen. Dat langdurige peuterwerk toonde niet en kwam later wel. Zulk werk gaf veel bevrediging, Met een voldaan gevoel kwam ik 's avonds thuis met het bewustzijn weer ruim 1000 T bauxiet geleverd te hebben. Weldra draaide de fabriek ook de nachten door. De Zondagen waren voor de herstellingen, de moeilijkste dagen met groote verantwoordelijkheden en luie werkkrachten. Als één wielkje der fabriek defect was, liep alles mis en moest er gestopt worden. soms vielen de stoomschoppen uit en moesten alle negers zonder uitzondering opgetrommeld worden om bauxiet met de handen te laden. Vele honderden.

15 Juni 1937 overleed mijn zuster Anne van Veen. Op 13/14 Juni had ik haar nog gezien en geen van ons vermoedde toen dat haar einde reeds zo nabij was. Reeds eenige jaren ziek en zwak was zij met een vrachtboot van S-Francisco door het Panamakanaal naar hier gekomen, was daarbij 5 volle weken onderweg geweest. Zonder behoorlijke verzorging, geen nurse, geen vrouwspersoon aan boord, slechts 50 mannen. Zij moet een vreeselijke reis gehad hebben. "It was not easy, but I made it", zei zij. Als een geest kwam zij te Rotterdam aan, doodziek, woog nog 76 pond. Haar geest was echter nog sterk en goed als altijd. Spreken ging ook uitstekend, hoewel het haar vermoeide. Dit was begin Mei. Zij is hier nog 6 weken ziek geweest. Tevreden en geduldig verdroeg zij alles, had echter geen idee van de groote ernst van den toestand. Was nog levenslustig, stelde overal belang in. Agaat verpleegde haar bij zich aan huis.

De practitioner, die haar behandelde was niet tegen de moeilijkheden opgewassen. Ik zocht daarom een sterkere, maar kon niemand vinden, die wilde. Zij hadden het meestal te druk. eindelijk vond ik 14 Juni in den Haag de goede, een Engelsche. Deze had alle vertrouwen haar te kunnen helpen. Echter kwam 's morgens 15 Juni de boodschap dat de ziekte een verkeerde loop nam. Voor we haar konden bereiken was Anne overleden.

Vrijdag 18 Juni te Uithuizermeeden begraven. In de auto van Groningen naar Uithuizermeeden was een radio. Daar ik nog nooit een radio in een auto gehoord had, zette ik hem aan en heel duidelijk en goed klonk het "My old Kentucky home", "Weep no more my lady, weep no more to day, We will sing a song, enz." Daarna zonder overgang een Amerikaanse taptoe met doedelzak en trommels. Het was als 't ware een eresaluut. Hoe vaak moet die arme "omzwinder" het lied "Kentucky home" zelf hebben geneuried. Ze bekende kort voor haar dood nog nooit gelukkig in Amerika te zijn geweest. Wat een moeilijke 25 jaren! Geen wonder dat haar gestel door de te groote emoties en schokken niet meer mee kon. Moeilijk is haar leven geweest, maar grootsch. Kort, maar vol goedheid, grootheid en schoonheid. Haar brieven naar huis moeten bewaard blijven. Er zijn nog weinig die de waarde van de brieven begrijpen, maar later zullen ze door de familie en waarschijnlijk ver daarbuiten, met ontroering gelezen worden. Anne was een voorlooper van groot caliber, de pionier, die het hard te verduren had, de spits-afbijter waarvan thans medelijdend gezegd wordt: "oh ja, zonder Science was ze nu nog wel in leven". "Waar blijft Chr. Science nu, nu ze het zoo hard nodig had", enz. Zij had met haar nobel, hulpvaardig hart zeker een beter lot verdiend. Haar heengaan is erg tragisch, dramatisch. De heele wereld door geweest, eindelijk toch nog weer in de ouderlijke aarde naast de overige familie, die haar voorgingen, naast moeke, vader, opa, grootmoe, "from your own people", had Smedema op de lint van de krans laten zetten.

De wolken waren zwaar, witte torens naast zwarte kluiten, regen naast zonneschijn, vele stukken .egenlo.es in de lucht. De familie en een paar burens tegenwoordig. De oude torenklok bimbande en

een groot mensch ten grave gebracht.

Ik kan mij niet herinneren ooit iets kleins in haar ontdekt te hebben. Haar heele geest was nobel, groot, liefhebbend, verstandig, opstandig soms. We moeten een practitioner hebben die zeggen kan van “rise in rebellion”, zei ik 13 Juni tegen Anne. Ze zei: “oh, dat is het, maar zoo een heb ik nog nooit ontmoet. Op 14 Juni vond ik zulk een practitioner, maar toen was het te laat. Die practitioner ging zelf mee naar Groningen 15 Juni en barstte in tranen uit toen ze Anne’s portret zag: “Oh the dear, dear face”. Die weemoedige muziek van “Old Kentucky home. far away” en daar plotseling achteraan die taptoe met tromgeroffel en schelle doedelzaktonen, zal ik nooit vergeten. Anne had geen passender muziek op haar begrafenis kunnen hebben. Voordat de taptoe ten einde was, heb ik de radio afgezet, weet dus niet welk station het was. Heb dus zoo de indruk behouden, alsof de muziek regelrecht uit een andere wereld kwam.

Weep no more my lady
Weep no more today
We will sing one song for the Old Kentucky home
For the Old Kentucky Home, far away
The sing no more by the glimmer of the moon
On the bench by the old cabin door
The day goes by like a shadow over the heart
The time has come when the darkies have to parish
Then my old Kentucky home, goodnight
The head must bow and the back will have to bend
Whenever the darkey may go
A few days more and the trouble all will end
Then my old Kentucky home goodnight
Weep no more my lady
Weel no more my lady

Hoe vaak heb ik haar dit horen zingen als jong meisje op de boerderij, ‘s avonds in de maneschijn als we door de tuin liepen. Ze zal ook in Amerika vaak dit liedje geneuried hebben en naar “the old folks at home” verlangens hebben, waar alles “happy and merry and gay” was.

All round the little farm I wandered
When I was young
Then many happy days I squandered
Many the songs I sung
When I was playing with my brother
Happy was I
Oh, take me to my kind old mother
There let me live and die
All up and down the whole creation
Sadly I roam
Still longing for the old plantation
And for the old folks at home

“8 Maart 1938. Vanavond alleen thuis. Hennie is naar Bilthoven. De kinderen slapen. ‘t Huis Stalpertstraat 33 staat te huur.

Gisteren waren Willie Wudich en Annie de Geus (zijn vrouw) hier. Pas uit Rusland gestuurd. Alle vreemdelingen zijn thans vrijwel weggestuurd. Ze bleken desondanks Rusland mooi te vinden. Het zwaard van Damocles had voortdurend boven hun hoofd gezweefd. De verantwoording van iemand in een leidende positie zoals Wudich moet vreselijk zijn. Indien een van den arbeiders van de fabriek waarvan hij een der leiders was een ongeluk kreeg, zou hij doodgeschoten kunnen worden dan wel 25 jaar straf. Niemand durfde er iets tegen iemand zeggen. Ze hadden dan in die 7 jaar ook geen kennissen willen hebben. De G... (KGB?) mannen waren steeds achter hen aan geweest. Hun dienstmeisjes werden steeds uitgehooard, alle brieven die verzonden of ontvangen werden, gelezen. Wudich leefde in een doorlopende angst, die hem op ‘t laatst wel een beetje machtig werd. Annie zei dat ze steeds

vertrouwd had op het gezond oordeel van den GPD(?). Ze vroegen zelfs hier nog om geheimhouding en het bleek dat ze zich nog uiterst voorzichtig uitten. Desondanks was Rusland een mooi land, Duitsland een vreselijk land en West-Europa slaperig. Ze moesten erg lachen om de Bridge-clubjes en dames hier. Had men dan niet verstand en lef genoeg om wat anders te doen? Voor de kinderen was Rusland een eldorado. 12 Maart as. ga ik naar Ulcinj. Dit ligt in het oude Montenegro, dicht bij Albanië. Een haventje verzandt daar en een zoutpan heeft te veel last van zoet water. De Yoegoslavische regering vroeg onze regering naar een deskundige. Ik werd aanbevolen en nam het aan. Vraagprijs f 1500,-, vrij reis- en verblijfkosten. Reis via Venetië, Triëst, boot naar Dubrovnik. Dan naar Beograd. Vervolgens naar Hermannstadt in Zevenburgen. [Sibin, Roemenië nu, was Hermanstadt in Zevenburgen Ertsgebergte, Bosatlas 1925]. Een heele reis, zal ruim een maand duren.

Ik snak naar de dag dat de laatste Germaan zonder sieg, zonder heil naar zijn heimat zal gaan.

“13 mei 1945. De lange oorlog is voorbij (Eergisteren en gisteren de moffen verslagen weg zien trekken, lopende, sloffende met een stok in de hand in plaats van een geweer. Dat waren nu de rotmoffen in een nieuwe creatie. Beul af en nu weer gewoon “poep”. Hoe belachelijk hebben wij dat stel van het begin af gevonden met hun zelfverheerlijking, hun wrede instincten en hun kadavergehoorzaamheid aan een geloof aan alles wat hen voorgekauwd werd door radio en kranten, Ze kwamen 15 mei binnen barstend van trotsch na zich eerst jarenlang voorbereid te hebben en ontelbare beloften te hebben gedaan dat ze niemand zouden aanvallen. Reeds tusschen 1933 en 1940 waren de moffen ‘dol’ geworden. ‘t Heele volk werd opgevoed in de ‘hoera stemming’ van een winnend voetbalteam. ‘t Systeem werkte goed, dat de Jezuit Göbbels en consorten hadden uitgedacht en afgekeken van de Russen. Eerst later werkte de regel van Lincoln: ‘You can fool all people some of the time, you can’t fool some people all of the time, but you cannot fool all people all of te time’. Een der grondslagen was de propaganda, Machiavelli werd openlijk besproken en macht was recht, het zg. Duitse recht. Voorts waren er goeden en kwaden, nl. het Duitse Herrenvolk en het Jodenvolk. Daartusschen was de massa die door het Herrenvolk overheerscht diende te worden. Heel simpel en heel effectief was ook de leuze: ‘Bei uns in Deutschland ist alles besser’. Ze voelden zich langzamerhand zoo superieur boven alles en iedereen, als vonden die kracht in schadenfreude. Honderden mopjes kwamen te voorschijn en hielden ons er bovenop. Wij hadden zoo’n geringschatting voor die dwaze trotsaards met hun laarzen en gebulk. Zwaar stampend marcherend moesten ze altijd zingen ‘und wir fahren: stap-stap
und wir fahren: stap-stap
und wir fahren gegen Engeland, stap-stap-stap.

die stappen waren dreunen en die jongens zeiden dan plons-plons-plons.

Hun kennis en verstand was bijzonder slecht ontwikkeld. We kregen een ‘Feldwebel mit patepee’ ingekwartierd in nov. 1940. Ik wou die knul niet zien of spreken, maar hij was een nette vent, een hospitaal persoon, zeer zindelijk op zich zelf, uit Kiel. Na een paar weken vroeg hij of ik hem spreken wilde. Ik ben toen naar boven gegaan en heb uit de hoogte gevraagd ‘So, fahren sie jetzt bald nach Engeland?’ ‘Ja, bestimmt’ zei hij ernstig, ‘innerhalb ein oder zwei wochen werden wir Engeland haben’. De slag om Engeland was toen reeds lang geweest. Toen ik daarover wat spottends zei, vatte hij een beetje vuur en zei dat de Führer ‘t zelf beloofd had. De oorlog kon nog hoogstens 14 dagen duren, laat ons zeggen 3 weken, maar voor Kerstfeest ‘40 was ‘t klaar, want de Führer loog nooit. Ik heb toen vreselijk gegrijnsd en ben maar weggegaan. Truus onze meid heeft hem later bekeerd. Dat konden zulke meiden makkelijker doen dan wij. ‘k Geloof dat we met onze nuchterheid en spot vele moffen de oogen hebben geopend, vooral omdat de moffen anders zoo dom waren geweest jongens van vlak over de grens bij ons in te kwartieren. Hun onverstand was ontstellend. Hen was altijd bijgebracht dat hun land het beste en ‘t verste was, nu kwamen ze in die zoogenaamde achterlijke landen en vonden daar alles veel rijker en beter. Maar na een paar jaren waren wij ook blut en uitgezogen tot op ‘t hemd. Stelen, moorden, huichelen van boven af met een schijnheilige betoogtrant. Een afschuwelijk systeem van uitzuiging, vervolging, tyrannie, slavernij en dat alles onder de fraaiste dekmantels en looze beloften en woorden, wie niet kwam zou vervolgd worden, wie kwam was vrij. Diegenen die kwamen

werden ingerekend en naar de concentratiekampen vervoerd. Een monsterachtige duivelsche machine, waaraan alle moffen meededen en alle NSBers de handlangers waren. Deze laatste waren de verraders zonder welke de moffen ons nooit hadden kunnen pakken. Men kon niemand meer iets toevertrouwen.

Aanvankelijk waren wij nog te bang. Het bevel alle koper in te leveren bracht ons er toe al dat koper te begraven. Velen gooiden 't ook in de kanaalen. Het bevel alle radio's in te leveren bracht vele mooie toestellen. Wijzelf leverden oude rommel in. De ambtenaren die 't een en ander in ontvangst moesten nemen vonden ons desondanks nog eender, want die begrepen al wel dat de moffen niet bij machte waren alle huizen te doorzoeken. Wij echter keerden de zware stoffen, de plundering van al het huisraad en concentratiekampen. Nochtans luisterde ieder ondanks verbod trouw naar de Engelsche zendingen. De Duitsche propaganda was ook te lof te dom en te onbehouwen oom ook maar een schijn van kans op ons te hebben. Zeer veel te laat zagen ze ook in dat men de waarheid niet steeds maar totaal negeren kan. Ze gingen toen over tot het verdraaien ervan. Hadden ze dat direkt gedaan dan hadden ze meer succes gehad.

De slachtoffer waren vele 'Eerst de joden, toen wijzelf. Afschuwelijk heeft men de vele tienduizenden gevangenen mishandeld en gedood. Ze durfden als ze vrijgelaten waren niets te zeggen. Die belofte om te zwijgen was hen afgeperst met bangmaking. Studenten, professoren, dokters, arbeiders, kantoormenschen, alles verdween en kwam niet weer. In plaats van de menschen af te schrikken stond er altijd weer een nieuwe moedige jongen achter. Honderden verhalen heb ik gehoord, prachtige vreeslooze moedige daden, stuk voor stuk waard om vastgelegd te worden.

Verleden week moesten we nog angstvallig uitkijken of ergens op een hoekje van de straat ook moffen stonden fietsen te vorderen. Nu zijn we weer vrij. Geen man onder de 40 jaar durfde de heele winter buiten te komen zonder zich te voelen als een opgejaagd hert. Wij hadden allemaal onze onvindbare schuilplaatsen voor onszelf en voor onze voorraden. Dat is een zaak die goed moet zijn, die schuilplaatsen, liefst onder de grond met het oog op bominslag. Tusschen plafond en vloer lagen ook vele, een heele goede schuilgelegenheid omdat de vloeroppervlak zoo groot is. Minder goed zijn die boven kasten of boven de suideuren. Wie een paar goede schuilplaatsen heeft kan het heel ver brengen. Wij waren in 't begin bang voorraden te maken omdat zoovele voorraden door de dienstmeiden werden verraden. Men moet de dienstboden onmiddellijk weg doen, want die kunnen de weelde van de macht over 't wel en wee van 't gezin niet dragen. Vaak loopen ze ook met de vijand. Bij de minste ruzie brengen zij je aan. Ook stelen ze alles en doen ze brutaal, wel wetend dat zij de geheimen kennen, die zoo vreeselijk strafbaar zijn! Alle meiden onmiddellijk weg!! Goede zijn er niet in zulke tijden. En dan maar saboteren en hamsteren zooveel men kan. Nooit iets van de bevelen aantrekken, net altijd het tegenovergestelde doen, de geest van verzet bij alle kennissen aankweken, de belachelijkheden van de vijand aan de kaak stellen en als men durft de grootere dingen. Maar zwijgen en stilte tegenover ieder van 't eigen gezin of bureu. En dan heel ver vooruit zien en geen risico's nemen. Nooit denken, 't zal wel meevallen, altijd de slechtste mogelijkheid nemen als 't gaat om voorraden en hongersnood. Heel veel vooruitzien en heel veel voorraden, ook voor diegenen die later vastloopen. Zonder voorraden gaat men dood. Van 500 gr brood in de week met ½ liter suikerbietensoep per dag gaat iedereen hongeroedeem krijgen. De puerulisten waren er vaak slecht aan toe, omdat die minder leep waren dan de kinderen dezer wereld. Ze zijn ook zoo bang voor het woord bang. Ondertusschen hebben ze zich er goed doorgeslagen. Hoe vaak kwam ik niet bij de dametjes Koopmans (die ik eerst geheel vergeten had), zonder kachel, zonder licht, zonder eten, behalve misschien één suikerbiet, En toch nog vrolijk en zonnig. Tante 'Go' reeds met dikke kussenhandjes, een rood opgedund hoofd en geheel buiten verstand van de honger, maar de kleine tante Anna moedig de dood in de oogen ziende. Ik gaf ze dan een handjevol tarwe, een paar houtjes om te koken, een of twee pannekoekjes, soms pulp wat boter. Maar langer dan een dag kon men ze toch niet alleen laten. Later bleek dat ze vooral last hadden van de koude. De oudjes hebben blijkbaar haast geen voedsel meer nodig, maar veel warmte. Van iemand anders kregen ze een paar centiliter brandolie en een fietsventiel met een stopdraad er door. Hierdoor konden ze 's avonds een poosje zien te eten. Dit was hun 'beacon light of truth and love', zooals ze enthousiast beweerden. Voor elke suikerbiet kregen we een brief overvloeiende van dankbaarheid. Tante Go liep er spoedig weer normaal bij.

Daar had je ook onze oud Dir. Gen. van Vlissingen, een krasse baas, die steeds ijverig met zijn rugzak op naar het Westland ging om voedsel te halen. In maart '45 stierf hij de hongerdood. Geen beter inzicht kreeg men dan zelf op stap te gaan voedsel halen. De boeren wilden niet eens met je

praten. De wegen waren vol mensen, wrakken van karretjes en fietsen. Velen liepen per dag tientallen kilometers, of zaten in de kou langs de weg met zeere voeten en doodop. Soms waren bij een boer op een bepaald uur een paar suikerbieten te koop. Er stond dan lang vooraf reeds een lange queue. Soms zag men opgewekte gezichten van mensen die een vrachtje achterop de fiets hadden. De dag voor die was goed, misschien wel de heele week. Ruilen? De boerenkasten waren al vol met lakens en jassen. Je voelde je een bedelaar in een vijandige koude wereld, een woestijn. Toch ging de hongerruittocht elke dag door. Heertjes met slobkousen, juffertjes achter kisten op wielen, lieten zich afsnauwen en treiteren door de boerenpummels, die de macht in handen hadden en er allen welgedaan uitzagen. Hoe sloofden de stedelingen elke godgansche dag van die lange misselijke donkere winter. Alles was kapot of ging kapot. Waar sliepen zij die met hun fietsje zonder abnden naar de Achterhoek, of zelfs naar Twente of Drente trokken? Soms lag er dikke sneeuw en het verhaal ging dat er toen op een nacht 67 bevroren mensen gevonden werden tusschen Voorburg en Zoetermeer. Kwam men in een dorp als Zoetmeer, dan was het haast niet mogelijk iemand te vragen die de weg wist, want 't waren allen Hagenaars. Kwam men in Bleiswijk, een eindje verder, dan waren het meer Rotterdammers. Wat een ellende zag je onderweg. Je durfde nauwelijks links of rechts te kijken naar al die zwoegende mensen, die voor hun leven vochten. Heel Holland vocht voor zijn leven, taai, stil, rustig en ook heel flink. Een volk in opperste nood, dat de ondergang nog trachtte te ontkomen.

De angst kwam bij vele mensen pas laat. Ikzelf vond het begin het ergst toen na 5 sept '44 gebleken was dat de Engelschen ons dezen winter niet meer zouden helpen. De doorstoot bij Arnhem was ze mislukt; de oogst was nog niet binnen; de spoorwegstaking was begonnen. We hadden geen aardappel meer in huis en nog 100 kg voorraad voor 6 personen, d.w.z. 2 maanden. Geen kans om iets uit Groningen te krijgen. De kennissen stonden er minder voor. Vooral de vrouwen konden toen niet vooruitzien. Zeer harde noten moeten gekraakt worden om ze aan 't verstand te brengen dat ze moesten weten hoeveel ze hadden en per week verteerden. Ze wilden dit niet weten en vrijwel steeds moesten de mannen ingrijpen. Als je de mensen kwam waarschuwen dat er een zware winter zou volgen, lachten ze je uit, vooral als je zei dat je ook om je kennissen moest denken. Ze vonden je dan altruïstisch, pessimistisch en bemoeiziek. Velen maakten steeds alles op, niet tot sparen in staat. Algemeen was de opvatting; 'ze zullen ons niet laten verhongeren'. Met 'ze' bedoelden ze dan de Duitschers. Via tulp en pulp werd ze echter duidelijk dat 't ernst was. Dan wilden ze 'leenen' en 'deelen' Maar allengs kwam het idee dat ze ook moesten ploeteren en zwoegen en dan ging het ook veel beter met de onderlinge verhoudingen. Langs een paar onverwachte wegen kregen wij nog tarwe uit Groningen van onze nooit genoeg te waarderen familie. Vooral Jac. van Veen deed wonderen, niet alleen met ons, maar met zeer veel anderen. Ook G.O. van Hoorn deed zijn werk. Op 6 dec. lukte het Anja en Alf naar Gron. te krijgen met een smokkelauto. De reis duurde 28 uren. De meid vertrok reeds eerder. Het gezin was nu tot de helft ingekrompen en 'men' vond dat zelfs toen nog zeer twijfelachtig of dat nu wel noodig was. Wij hadden toen nota bene nog tot 1 febr. te eten en iedereen wist toch dat de Engelschen niet voor het voorjaar zouden komen.

Naar 't kantoor ging niemand meer. We hadden het allen veel te druk met voedsel aanslepen. Daarbij bezocht ik een 30-tal personen, want de echte slomen werden hoe langer hoe apatischer en ik voor zorgen dat ze niet helemaal dood gingen. Ziek worden was nog niet erg, maar doodgaan zou misschien verhoed kunnen worden. Dat bezoeken moest gebeuren soms lopende naar 't andere einde van de stad, soms langs allerlei sluipwegen fietsende. De moffen doken overal op om je fiets te vorderen. Ik wilde ze dan naar het noorden hebben en zocht vervoergelegenheden die zoo intens schaars waren, maar ze waren steeds te ver om nog zoo'n besluit te nemen. Hetty Borleffs mocht een of twee maal in de week bij ons eten. Ondanks dat zag ze er uit als een oud mager latje, de kinderen waren voller, maar allebei hongeroedeem. Na maandenlang aandringen lukte het ze naar Meppel te krijgen, nog net op tijd. Van Dalen kwam ook eten, een witte geest van een man, die de trap kwam opwaggelen. Verder juffr. Schroot, CS practitioner, enz. Achteraf valt het je mee dat je met zijn allen de winter bent doorgekomen. En dan die vervloekte razzia's en vorderingen zonder ophouden. Dag aan dag. 's Avonds gingen velen om 6 uur al naar bed. Wij hadden nog een kaars van 5 cm middellijn en 4 m lang. Die had ik nog in 1942 kunnen kopen. Je kon er net bij lezen. We hadden ook volop kolen gelukkig voor 't kacheltje. Op dat kacheltje moest alles gekookt worden, ook de stroopbereiding uit suikerbieten. Van veel belang zijn de koffiemolens om graan te malen. Bij een oorlog moet men tabak en alcohol kopen. Dit zijn steeds goede ruilmiddelen, veel meer dan men zou geloven. Vooral tabak.

Schaf er maar tientallen kilo's van aan en je zult geen honger lijden ook al heb je geen boerenfamilie meer. Maar houd steeds voorraden en weet hoeveel je per week gebruikt. Houd rekening met de slechtst denkbare mogelijkheden en wees ook niet te gierig dan. Een vriend had meer voorraad dan wij en liet alles kreperen in zijn omgeving, net als de wijze maagden deden. Ze vonden zich dan ook erg wijs.

En nu is mofrika kapot. Foetsie-moetie heette Hitler in het Japansch, Slarotimoff in 't russisch, Serpent in 't Engels, Pininsky in 't poolsch, Olaf Bek in 't noorsch, Lopez di Zein in 't portugees, Pahatem-Mahatem in 't Indisch, Fare-Homar in 't Egyptisch, Manneke Plons in 't Vlaamsch, enz., enz. Die grootbek is foetsie en hoe belachelijk was hij en zijn kudde.

gevonden op 't balkon op 4 Mei 1945:

[rond stempel met inschrift en adelaar met hoofd van Hitler, twee doodskoppen, beenderen]:

“Ave Germania, morturi te salutant”

Der Mörder Deutschlands.

Fluch soll ihn treffen!

Een van de mooiste dagen was Zondag 29 April '45 toen de RAF voor 't eerst het manna kwam strooien. De vliegtuigen vlogen zoo laag mogelijk en slingerden groetend over de stad. De bevolking was wild van enthousiasme en bij elke wolk pakketten steeg in de heele stad het gejuich op. Heel velen zaten op de daken. We hadden toen 't idee dat 't wel gauw afgelopen zou zijn. Holland was anders de sterkste vesting van Duitschland en we vreesden dat Hitler nog wel hierheen zou kunnen vluchten.

Op 4 Mei 's avonds 9 uur zei de radio dat 't afgelopen was. Wij alle vlaggen uit tot groote ergernis van de moffen, die er op schoten. 's Morgens van 5 Mei schoten ze weer op de Thorbeckelaan van af de bunkers bij Meer en Bosch. 's Avonds vreugdevuren en dansen er omheen. De moffen schoten dus van de straat, dwongen iemand een vlag te verbranden en wierpen zijn fiets op de brandstapel. Ook op 7 Mei nog steeds schietende moffen op straat, bv. bij Musserts kantoor: 'gij zijt niets, de Staat is alles'. Op 8 Mei intocht Canadezen, tevoren echter ook al enkele. Op 11 en 12 moffen dropen af met gestolen kistkarren en fietsen. Voor 't eerst vleesch en chocolade zelfs. Op 13 Mei voor 't eerst vleesch in de gaarkeukenprak. Op 14 Mei geen brood meer. Op 23 Mei werkte de waterleiding weer, die sinds een maand stil gestaan had bij ons op het bovenhuis. Op 24 Mei nog geen brood, maar toch haring! Veel kaakjes en boter. Op 24 Mei ook bericht uit Groningen. Kinders goed, familie goed behalve Gerard Elema van Hoog Watem. Vermoord op de mestfaalt gegooid en boerderij verbrand.

Waterstaat is er goed afgekomen. Op kantoor opz. Britzal vermoord en vermoedelijk ing. A. van Doornick. Verloofde van juffr. Allerts en vader en ... idem. Geen een gepakt door razzia's die niet is gevlucht en weer terugkwam.

Verder is ing. Hoolsema van Terneuzen (hij kwam uit Leens of die buurt) doodgeschoten met zijn toegevoegd ingr. Hij wilde dynamiet uit de sluis halen. Het sluis personeel moest op de kant van de sluis kolk staan, werd toen in de beenen geschoten, zoodat ze in 't water vielen en daarna afgemaakt in het water met handgranaten. Een verborg zich onder water achter een paar stangen. Van Terneuzen gingen veel Engelandvaarders weg.

29 Mei '45. Vandaag nog suikerbieten met een kleurtje van roode bieten. Dit niettegenstaande we op 6 Mei uit volle borst zongen: (wijze: van je hela, hola, houd er de moed maar in)

*En we aten nooit geen suikerbieten meer
suikerbieten meer, suikerbieten meer, bis.*

Andere mooie liederen die opeens ontstaan zijn:

*Zes en een kwart!
Jij met je kromme beene
Zes en een kwart!
Jij met je hoepla teenen
Er is geen eten meer
Alles is gejat
Ga naar je heimat toe
Wij zijn je zat.*

Of: Een en een is twee (bis) Alle zotte moffen in de Zuiderzee

En dan verzuipen (bis) al in die Zuiderzee

*Twée en twée is vier (bis) Alle rotte moffen in een vaatje bier
 En wat een zonde (bis) al van dat vaatje bier.
 Drie en drie is zes (bis) Alle rotte moffen in een zoutzuurflesch
 En dan maar schudden (bis) al in die zoutzuurflesch
 Vier en vier is acht (bis) Alle rotte moffen in een moddergracht
 En wat zal dat stinken (bis) al in die moddergracht
 Vij en vijf is tien (bis) Alle rotte moffen in een wasmachien
 En dan maar draaien (bis) al in die wasmachien
 Vij en vijf is tien (bis) Wij hebben nu uit Engeland onze Willemien
 Oranje boven, Oranje boven, Leve de Willemien
 Intusschen zware dreiging van Rusland, geen regering, alles hokt nog.*

“Dagboek van Juliana. In 1944 kreeg de chauffeur Swarts, die mij altijd reed naar ‘t werk, alle dagboeken en brieven van Juliana, Een soldaat had ze in de Meidagen van 1940 meegenomen, een hele verzameling van meer dan ½ m dikte. Ik heb daar een heele middag in gelezen. ‘t Laatste dagboek ontbrak. Nadat ik ‘t gezien heb is de zaak verhuisd naar de Regentessekerk. De Koningin Wilhelmina is Meks, Prins Hendrik is Veks, en hun moeder Hm Moeder heet Moempie of Moemoens. De koningin is energiek en ijverig, doet haar werk met veel animo, maar heeft toch ook soms genoeg van dat eeuwige “mannenwerk”. Haar hand van schrijven is zeer mannelijk, groot, fors, haar schrijftrant zeer lief, helder en vorstelijk, zelfs tegenover Juliana. Allerlei nuttige raadgevingen aan Jul als ze aan het Engelse hof is. Zal ze om de fooien denken? Vooral eerst vragen hoeveel ze moet geven. Bij de dood van Moempie erg onder den indruk: “Nu gaan de engelen Moempie halen”, zei Meks, die anders toch zoo nuchter is”.

Veks komt er slecht af. Hij stuurt ansichten uit Berlijn, Zwitserland en beweert per telegram dat hij op een heele hoge berg geklommen is (Monte Rosa!). Ik heb het zeer druk in Berlijn, wel 6 bals. Ook veel ansichten uit Terschelling, Rottum, alle ondertekend V a d e r, elke letter apart. Hij noemt Juliana: “mijn lieve Snoes, mijn lieve Lulepiet, mijn Schatti. Jul zegt bij zijn dood: “Veks was wel lief, maar ik gaf daar in mijn vrouwenegoïsme weinig om: “die oude Pieps lag daar wat in elkaar gedoken, net alsof hij weer een van zijn grapjes maakte”. Jul maakte bij zijn dood heel weinig misbaar in haar dagboek.

Het bakvisachtige blijft Jul lang bij: “Za-lig! E-nor-rum! Meks raadt haar daarom vaak evenwichtiger te worden. Veks zit éénmaal mee aan tafel volgens een brief van Wilh. en leest de krant. Echt huiselijk tafereel, ook “groeten en zoenen van ons allebei”.

Meks weet wat ze wil. In de kerk: “Ds Straatsma was er naast”. Het Handelsblad was helemaal abusief en verkeerd ingelicht. Jul is steeds blij met mooi weer en blij weer ons huis te zien en met de oudelui te kunnen eten”. Wilh schrijft of Jul zich nog de nooteboom op de Horsten herinnert (met twee o’s!) Meks gaat een keer vroeg in haar mandje en schrijft in bed. Ze heeft Moempie en Veks na hun dood dichterbij gevoeld. Meks is trotsch als Jul voor de microfoon spreekt met haar lief stemmetje. Ze schrijft: “Lieve Jul, of lieve Spruit, soms gewoon, soms heel deftig bv. als ze het heeft over de dood van Hare Majesteit de Koningin Moeder” tegen Ju.

Met een nieuwjaar schrijft Jul: “Welkom Nieuwjaar!” “Met Veks gepraat en gewandeld, heerlijk!” Ook heeft ze het over “Moempie’s uitgeleefd lichaam”. “Ruug” is Ruygenhoek.

Oom George is de koning van Englands. Neef, neef, allemaal deftige koningskinderen van Londen. “Althlene is een clown, oom begon er aan tafel bij te fluiten en later zong hij uit volle borst mee, dat ‘t een lust was om te horen”. (Die oom was vermoedelijk de koning van Engeland). Eerste morgen aan ‘t ontbijt in Balmoral ging de hele Eng. koningsfamilie op de w.penjacht*. Verder het “schandaal van onzen David” de vroegere koning. Die arme, arme Astrid. Er was een brief van George bij de verzameling. De Engelse kerk was “n dod”. Het was daar aan het Engelse hof dus een zeer levensblij milieu, zonder dikdoenerij. Echt goede atmosfeer voor Meks ook.

Daartussendoor wonderlijke gebeurtenissen, oa. met een zekere prof. A. Wunderlich van Schiverin*, een oud ventje die ze op het strand ontmoette ergens. (das H.andk..benincident). Die oude is zeer verliefd op haar en Jul bewaarde zijn brieven allemaal. Soms een kanteekening in potlood er naast. Wunderlich zegt ergens: “ze moet haar hart maar in Gods hand geven en haar Moeder (Wilhelmina)

maar alles vertellen. Dat is zulk een hoogstaand mensch. “Het verdriet verbetert je” en dan daarnaast van Jul met potlood “daar leert men heusch wel veel van”. “Ich bin so arm und so viel älter” klaagt Wunderlich en “Liebe Kön. Hoheit”, als Wunderlich het waagt zoo te schrijven van zijn liefde heeft Jul dat aan zichzelf te danken, want zij heeft hem daartoe de moed geschonken. Alte Toni = Wunderlich.

Verder een paar halfgare brieven van Bo-yin-ra, die zeer verheerlijkt is met de Kon. belangstelling van Juliana en voor de Indiërs zal bidden, dat die wat rustiger zullen worden op politiek gebied!

De raarste brieven zijn van een zekere Gereve (?). Wilde visioenen op Kerstmis in trance geschreven met letters als koeien, zeker 1 cm hoog en breed. Alleridiotste nonsens over de toekomst zoogenaamd. - Een waarzegster geraadpleegd: “Verdriet achter U, geluk voor U, eerste kind een zoon”.

Bernhard komt aanvankelijk schoorvoetend in het dagboek. (elke dag schrijft Jul haast!). “Bernhard is wel een goede jongen”. Maar het woord jongen wordt gauw doorgehaald en het woord “mensch” er boven gezet. Wel veel gedachten gemeen, maar Jul voelt de vonk niet overspringen”. Ze laat echter bij het afscheid haar hand een poosje koesteren”. ‘t Gaat zoo gemakkelijk niet op een afstand te blijven! schrijft ze. Ze wil hem toch geen illusies geven. “Is hier een liefde gegroeid?”, vraagt zij. B. weet wel wat hij wil, maar “mijn positie laat hem volkomen koud”. Van de andere kant wil ik trouwen, zegt Jul. en wat later als B. weg is: “Ach, hoe voelt men zich als men zijn vrijer kwijt is”. “Zijn brieven zijn zoo lief, lief O die pest. Hij heeft zoo’n interessante werkkring.

3de bedrijf. Hij heeft mij lief, zeer lief en ik twijfel wel of ik wel genoeg teruggeef. 4de bedrijf. Zijn grappige verhalen “dat is mijn nieuwste ontdekking bij meneer”. “Bernhard heeft mij omgevormd van een aankomende oude vrijster tot een meer volkomen mensch”. Hij moet echter nog wennen aan de menigte en is zeer verheugd over ‘t medeleven van het volk. Bernhard bij Hitler als een kwajongen behandeld, hier zoowel als in Duitschland. Meks schildert en laat de jongelui alleen. Ze komen elkaar dan wat nader. Jul voelt zich erg onhandig in dat soort zaken, bang te veel verwachtingen te verwekken. Later: “als beminde, vrouw en, aanstaande moeder”.

Jul drukt zich rustig en gemakkelijk uit, vaak wat bakvisachtig, dweperig, gevoelig vaak geestig, steeds gelijkmoedig en opgewekt. Geen spoor van hooghartigheid. Brieven van Pieterse, Brandsma. Brandsma nodigt hen uit: “ver-ruk-ke-lijk!” ‘s Zondags uitslapen, lui wezen. Slaapkamer eens tot zitkamer inrichten en ‘t bed “vermoord” door ‘t verslepen. “Bernhard geeft niets om mijn positie, maar hij wil wel helpen”. Voor staatszaken voelt ze blijkbaar weinig. Eenmaal: “hoera, de wet op LO is er door”. Prachtig, maar wat dat betekent zal ze wel niet weten. Prins Hendrik idem: “Limburg is niet geslaagd net wat ik al gedacht had, ‘k Ben benieuwd wat Meks nu doen zal”. Ook al geen staatshoofd, die arme Veks. Op ‘t Loo is er eens een “bouderende Veks”.

Jul heeft “vandaag Meks met haar preek geholpen”. Meks dicteerde mij haar preek. ‘k Heb Bernhard met zijn speech (in R v St) geholpen. Krantenuitknipsel betr. Jul. debuteert in R v St. - 180 proffen handjes gegeven. Sommige prachtige ruige koppen daarbij. Rechenwolde decoratief en oud. Bloemen op stoep, Parijsche jurk, sleepdragertjes, trouwerij in de kerk. Italië gaat zeker zijn ondergang tegemoet. Snerbrief van Roëll ter condoleantie met wel 20 x Uwe Koninkl Hoogheid erin. Wat een verschil met de zoo eenvoudige stijl van Juliana van Oranje “zooals ze ondertekent.

Haar eerste dagboek was een “Agenda”, ‘t Gaat over honden, hondententoonstellingen en op één datum met groote kinderletters: “Wij gaan naar het Loo!”

[bladzijden ontbreken]

Of ook $10 \times 10.000 = 1/100000$ voor Centr. Ned. uitgaande van deltagebied. Benieuwd naar Zaterdag pleno. Moet NHolland nog beter met van Riet bespreken. Zuidkant Westfrieze Zeedijk is erg laag. Zuider- en Noorderdijken beide op 2x, dwz. met asfalt bekleden tot overloofdijken. Excursie voorbereiden voor ΔC . Kaarten en profielen rondsturen van Centr. Nederl. Hoe lang, 4 jaar, heb ik moeten wachten op deze Zaterdag ! Op de tocht met Min. Algera vlak na de ramp zei ik hem eens dat ‘t Zuidwater geen probleem was, dat zou nu zeker in orde komen. Maar ‘t midden! Ik heb nu de kans, nu vaststaat dat Zee en Δ veilig zullen worden met 2 dijkenstelsel. Maar juich niet te vroeg. Ongunstig ziet het er niet uit.

Aan v. Dantzig beloofd de econoom de Wolf te zullen spreken over de nieuwe aspecten.

Lees v. Dantzig in Statistica 1949 of 1959 over de studies van William Petty (1672) en John Grant (1667), handelend over economie van Holland en over Statistika v. Holland.

15-5-'57

Herhaling voorkomen. De vijand is razend slim en steeds vermomd. Ik ken hem nu een jaar of 20; eerst trok hij steeds de borstspieren samen, zodat ik telkens gedurende een of drie dagen nauwelijks ademen en geen vin kon verroeren. toen de hoofdvaten (wurgen) en nu de longvaten (bronchitis-idee). Verraderlijk tot in de grond, maar een monster van eigen maaksel. Ik leer de sluipwegen van het monster steeds beter kennen, maar hoewel ik goed oplette was het nu weer de kou die hij gebruikte en die toegangsweg kende ik nog niet. Zo wordt men telkens wijzer - Het wordt tijd dat de goddelijke Stem dit ge...ren "get thee behind me Satan" toeroept. Wie is er nu machtiger, 't monster of Hij? En mag ik werken voor 't heil van Nederland of niet? Het is toch te gek dat ik doorlopend op mijn hoede moet zijn voor een gewiekste sluipmoordenaar die sinds 20 jaar alle moeite doet me te pakken te krijgen? - Een typisch trekje van het monster is dat het op de traanklieren werkt. Naast de ijzeren klauw die je bij de keel of de borst grijpt de belachelijke ontroeringen die zo verachtelijk zijn en waarvoor men zich schaamt - Het monster heeft geen macht van zichzelf en het is zo gek dat ikzelf zo ingewikkeld ben dat ik hem die macht geef. Ik wilde nu wel niet tevree zijn met "in rust en vertrouwen zal Uwe sterkte zijn", maar ik wou graag een stapje verder gaan naar "get thee behind me Satan" en verdwijn.

Bij Heyblom in Haarlem net voor ziekte. Zal de kostenlijn van IJmuiden laten berekenen. Wil ook meewerken geloof ik met Noorder, Zuider IJdijken en dichten van de 2 gaten van Hondsbosse-Westfrieze Zeedijk. 'k Moest zulke besprekingen meer doen. Geen mens die er bij hem de aandacht had gevestigd. Hij had het over zijn zee van nietigheden, zodat hij nooit eens aan de grote zaken toekwam.

Diddens gaat RW verlaten. Helaas, nu zitten ze weer met de gebakken peren. Hij stuurde me nog gauw 't vermogen van Nederl. zowat 95 mld. in 1952, nu dus weer meer voor onderlopen Zdholland 5 mld is dus belachelijk. Alles zal regkom. Vandaag brief van Korteweg over toekomst Ooltegensplaat. Hem verwezen naar Jac. P. Thijsse en hem gezegd gebruik te maken van veel hogere veiligheids der Centrale Eilanden dan die van Randstad Holland. Wat opium drinken de Regeerders in Zdholland in? Tinbergen komt gauw terug. Ik doe niet langer mee met Delta opvattingen betr. Zdholland en Ndholl. Geen job too big for de waarheid Zelf.

20 mei. Naar aanl. V. Volker's franse nota. 't Is duidelijk dat we twee versies hebben: kustsluiting, schutkolkbemaling en 2de IJsselkanalisatie. Fransen en Duitsers kunnen na IJsselkanalisatie de meeste dagen veel zout op de Rijn brengen, want Rijn spoelt makkelijk door. Heb dus de vergadering voorgesteld de nota van Volker sterk te bekorten en slechts 2 eisen te stellen: 250 mg (beter er 200 kg/sec zout. Niet het achterste van de tong laten zien. Er zijn twee internationale wegen: of alle kaarten en alle studies op tafel, of eerst zelf maar eens uitvinden hoe de kaarten liggen. Wij weten niets van de Fr. En D. plannen en mogelijkheden om hun zout naar elders te lozen. Wij zouden miljoenenwerken moeten uitvoeren voor IJssel, Rijnland, waterleidingen, enz. en wenssen toch voorlopig reserves te houden. Uiteindelijk zal er te Straatsburg(?) een centraal Rijnbeheer (Rijnwaterbeheer) moeten komen, die de noden van allen kent en beslist welke dagen zoutloos zullen zijn. Eerst veel meer studie over doorspoelen Rijn, en ook IJsselmeer, Deltameer, boezems. Gaat plankton door dat sterk wisselend zoutgehalte ook dood? Zelfreinigend vermogen? Vissen zijn toch weg.

2 okt '59 Thijsse in aanw. V. Rudinger op lab. Ik vraag Th of hij ook een proef gaat doen voor Eurohavendam naar Voorne. Antw.: "Ben je mal, ik ga Voorne niet vernielen." Dus wordt het niet Niemandsland buiten de kust, maar gaat Rozenburg het hele eiland, er geheel aan.

A Volker vraagt me uitnodiging van Belg. Reg. Aan te nemen inzake dagvaarding Belg. Staat door Belg. Fabriek. "De Staat is verantwoordelijk voor de veiligheid tegen overstroming en moet dus dijken goed hebben." Ik schreef hierover naar Siemens, maar weigerde Volker's verzoek.

Aantekeningen:

Comm. 1. Opmerkingen

2. adreslijst, kaartlijst alg. droog.nat. M Dienst alle ingenieurs?
3. woordenlijst, iedereen inschakelen. Brief rondzenden
4. reserve 100 ex.
5. Min. V. V & W?
6. v.d. Schaaf & Netterli meenemen afzonderlijk
7. Wemelsf. Freq. Kr. + kans op stormvloeden
8. Kamps vertalen
9. Westenberg afslagkaarten. Ja, zegt Fockema Andrea
10. F Andrea schrijft over polders
11. Geol. Stichting rapport C-14 Edelman's bronnen
12. Kamps in serie NOP??

Hoofdzaken

1. alle ingrs
2. delta bijdrage

Krantenknipsels:

"Ike pleit hartstochtelijk tegen besnoeiing der defensiebegroting."

Geen inspanning is te groot om een vernietigend gevaar te keren.

Chamfort.

De boekenweek

Een goed hoofd leest nooit zonder voordeel. Overal vindt hij gedachten die vertrouwelijk voor hem alleen bestemd schijnen.

Emerson